

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

**на тему: ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО
МИСЛЕННЯ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0532-з-дн
спеціальності 053– Психологія
Солодовник Ольга Миколаївна
Керівник: к.психол.н., доцент кафедри
психології Скрипаченко Т.В.
Рецензент: к.психол.н., доцент кафедри
психології Мосол Н.О.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра психології
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 053 Психологія
Освітня програма Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри

к.психол.н., доцент. Н.О. Губа
« ____ » _____ 2023 р.

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Солодовник Ользі Миколаївні

Тема роботи Психологічні особливості розвитку творчого мислення підлітків
в умовах сучасних інформаційних технологій

керівник роботи Скрипаченко Т.В. к.психол.н., доцент кафедри психології

затверджені наказом ЗНУ від «26» 09 2023 року № 1504-с

2. Строк подання студентом роботи _____
3. Вихідні дані до роботи аналіз психолого-педагогічної літератури.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки: здійснити теоретичний аналіз сутності поняття «творче мислення»; проаналізувати закономірності розвитку творчого мислення у підлітковому віці; проаналізувати реалії та перспективи сучасних інформаційних технологій у процесі розвитку творчого мислення підлітків; розробити програму спрямовану на розвиток творчого мислення підлітків в умовах сучасних інформаційних технологій.
5. Перелік графічного матеріалу: 1 таблиця.
6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання Видав	Завдання прийняв
Вступ	Скрипаченко Т.В., доцент		
Розділ 1	Скрипаченко Т.В., доцент		
Розділ 2	Скрипаченко Т.В., доцент		
Висновки	Скрипаченко Т.В., доцент		

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	січень –лютий 2023 р.	Виконано
2	Робота над вступом	березень 2023 р.	Виконано
3	Робота над першим розділом	квітень-травень 2023 р.	Виконано
4	Робота над другим розділом	липень 2023 р.	Виконано
6	Написання висновків	вересень 2023 р.	Виконано
7	Передзахист	жовтень 2023	Виконано
8	Нормоконтроль	листопад 2023	Виконано

Студент _____ О. М. Солодовник

Керівник роботи _____ Т. В. Скрипаченко

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ О. М. Грєдинарова

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра складається з 70 сторінок, 1 таблиці, 40 джерел, 2 додатків.

Об'єктом дослідження визначено творче мислення підлітків.

Предметом дослідження є розвиток творчого мислення підлітків в умовах сучасних інформаційних технологій.

Метою роботи є дослідження психологічних особливостей розвитку творчого мислення підлітків в умовах сучасних інформаційних технологій. Мету роботи конкретизовано через завдання дослідження:

1. Розглянути сутність поняття «творче мислення».
2. Проаналізувати закономірності розвитку творчого мислення у підлітковому віці.
3. Проаналізувати реалії та перспективи сучасних інформаційних технологій у процесі розвитку творчого мислення підлітків.
4. Розробити програму спрямовану на розвиток творчого мислення підлітків в умовах сучасних інформаційних технологій.

Гіпотеза дослідження: сучасні інформаційні технології та використання їх здобутків є дієвим засобом розвитку творчого мислення підлітків. Методами дослідження є теоретичні теоретико-методологічний аналіз, класифікація та систематизація наукових джерел (вивчення наукової літератури з теми дослідження; аналіз, синтез, порівняння, систематизація наукових фактів).

Наукова новизна одержаних результатів дослідження визначається уточненням особливостей впливу сучасних інформаційних технологій на розвиток дітей підліткового віку зокрема процесів розвитку їх творчого мислення. Використання: навчально-виховні заклади, позашкільні навчальні заклади для дітей, загальноосвітні школи.

МИСЛЕННЯ, ПІДЛІТКОВИЙ ВІК, СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ, ТВОРЧЕ МИСЛЕННЯ, ТВОРЧІСТЬ.

SUMMARY

Solodovnyk O. M. Psychological features of the development of creative thinking of adolescents in the conditions of modern information technologies.

The master's thesis consists of 70 pages, 1 table, 40 sources, 2 appendices.

The master's thesis highlights the psychological features of the development of creative thinking of adolescents in the context of modern information technology. A programme of training sessions aimed at developing creative thinking of adolescents is proposed. The programme focuses both on the study of psychological aspects of the development of creative thinking by adolescents and on the conditions of modern information technologies, their significant opportunities for the development of creative thinking.

The masters thesis consists of two chapters, which examine in detail various aspects of the development of creative thinking of adolescents in the context of modern information technologies.

The object of the study is creative thinking of adolescents.

The subject of the study is the development of creative thinking of adolescents in the conditions of modern information technologies.

The purpose of the study is to investigate the psychological characteristics of the development of creative thinking of adolescents in the context of modern information technologies. The purpose of the work is specified through the research objectives:

1. To consider the essence of the concept of "creative thinking".
2. To analyse the patterns of development of creative thinking in adolescence.
3. To analyse the realities and prospects of modern information technologies in the process of developing creative thinking of adolescents.
4. To develop a programme aimed at developing creative thinking of adolescents in the context of modern information technologies.

In the first chapter of the master's thesis "Theoretical Analysis of the Problem of Development of Creative Thinking of Adolescents in the Context of Modern Information Technologies in Psychological and Pedagogical Literature" the concept of creative thinking in psychological and pedagogical literature is considered. An overview of the peculiarities of the development of creative thinking in adolescence is also presented.

The second section "Features of the process of development of creative thinking of adolescents in the conditions of modern information technologies" highlights the influence of conditions and opportunities of modern information technologies on the development of creative thinking of adolescents. In addition, the recommendations of scientists on the process of developing creative thinking of adolescents are highlighted. A programme for the development of creative thinking of adolescents in the context of modern information technologies with an emphasis on the study of psychological features of the development of creative thinking by adolescents is proposed.

Keywords: thinking, adolescence, modern information technologies, creative thinking, creativity.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ ПІДЛІТКІВ.....	12
1.1. Поняття творчого мислення.....	12
1.2. Психологічні особливості розвитку творчого мислення у підлітковому віці.....	25
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	36
2.1. Розвиток творчого мислення підлітків в умовах сучасних інформаційних технологій	36
2.2. Програма розвитку творчого мислення підлітків засобами сучасних інформаційних технологій.....	44
ВИСНОВКИ.....	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	66
ДОДАТКИ.....	71

ВСТУП

Актуальність дослідження. Процеси глобалізації, інформатизації, символічної комунікації, швидкі трансформації в економіці й суспільстві, активне впровадження нових наукових винаходів у життя суспільства, а також реформаційні зміни в освіті визначають особливий інтерес науковців до дослідження проблеми розвитку цілісної та творчої особистості.

Життя демонструє, що в умовах складнощів та постійних змін найефективніше адаптується та приймає рішення людина, яка володіє творчістю, гнучкістю та креативністю. Саме індивіди з талантом і обдарованістю, здатні до творчості, виявляються ключовими у створенні нового – нових ідей, концепцій, теорій, технологій та шляхів розвитку. Вони є тими, хто допомагає подолати кризові ситуації.

Однією з ключових задач в перетворенні сучасної освіти на всіх рівнях є розвиток творчого мислення та навичок розуміння глобального контексту. Це обумовлено тим, що творче мислення, самоорганізація (включаючи самоосвіту) та саморозвиток визначають сучасний образ життя в умовах техногенної цивілізації.

Підлітковий період відзначається формуванням ієрархії мотивів, стабілізацією пріоритетних мотивів та розвитком та закріпленням особливостей мислення. До цього часу недостатньо дослідженими є аспекти взаємозв'язку творчого мислення та мотивації в підлітковому віці. Конкретно, не повно висвітлені питання, пов'язані з динамікою творчого мислення у залежності від характеру пріоритетних мотивів, впливом мотивів на розвиток вербального та невербального мислення, а також впливом можливостей цілеспрямованого формування творчого мислення підлітків через трансформацію їхньої мотиваційної сфери.

Сьогодні творчість визнається необхідною складовою успішної індивідуальної діяльності. Останнім часом зафіксоване зростання наукових досліджень і експериментів, спрямованих на вивчення явища творчості. З розвитком електронних мереж та цифрових архівів культурно-наукової інформації відкривається простір для творчого мислення.

Висока динаміка суспільних процесів у сучасному українському суспільстві потребує творчих особистостей у всіх сферах людської діяльності, тому проблема створення відповідних освітніх умов у закладах загальної середньої освіти стає однією з найбільш актуальних і термінових у вирішенні.

Утім, методи навчання творчості в інформаційному суспільстві досі залишаються поверхнево описаними, а використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) як сучасного інструментарію педагогічної діяльності розцінюється амбівалентно: або як уповільнювач у розвитку здатностей до творчості, або як чудовий засіб для формування творчого мислення і, відповідно, творчого сприймання світу та творчого вирішення проблем людського існування.

Перелік навичок 21 століття акцентує увагу на розвитку комплексного підходу до вирішення проблем, включаючи критичне мислення, креативність, координацію з іншими, емоційний інтелект, судження та прийняття рішень, орієнтацію на надання послуг, ведення переговорів і когнітивну гнучкість.

Сучасне суспільство виявляє зацікавленість в посиленні інноваційного мислення та навичок розв'язання проблем для подолання економічних та соціальних турбулентностей.

Кожна особа повинна бути винахідливою та адаптивною в постійно змінюваній реальності. Креативність – це складний діалектичний процес з певними етапами та власним механізмом реалізації. Креативна людина, яка знаходить нові та складні шляхи діяльності, володіє здатністю до ризику, що стає невід'ємною рисою її характеру. Креативність можна виміряти

здатністю визнавати помилки та дивитися на речі під новим кутом чи з іншої перспективи. Креативне мислення полягає у використанні здібностей людини та пошуку нових рішень для вирішення проблем, і це навичка, яка, як і будь-яка інша, потребує постійного тренування.

Фактором, який сприяє розвитку сучасної особистості, на наш погляд, є розвинене творче мислення.

Творчість проявляється у всіх сферах людської діяльності. У нових умовах розвитку суспільства неможливо уникнути необхідності підвищення творчого потенціалу особистості та сприяння розвитку її творчого мислення. З огляду на вищезазначене вважаємо актуальним ретельне дослідження психологічних особливостей розвитку творчого мислення підлітків в умовах сучасних інформаційних технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що у зарубіжній та українській психологічній науці ведуться дослідження з вивчення творчого мислення (креативності, творчого потенціалу, творчих процесів мислення особистості), зокрема розвитку творчого мислення дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Також досліджуване явище є об'єктом дослідження у педагогіці, філософії. Однак формуванню творчих здібностей у більш старшому, підлітковому віці належна увага не приділялась.

Творчість, творче мислення, творчий потенціал вивчали Е. П. Торренс, Дж. Гілфорд. Безпосередньо мислення було об'єктом наукових пошуків Г. С. Костюка, його наукові традиції продовжують В. О. Моляко та представники його наукової школи (І. М. Біла, Т. М. Латиш, Н. В. Ваганова та ін.) та ретельно досліджують різні аспекти творчості, творчого мислення особистості, а також впливи на нього постійно змінюваних умов життєдіяльності і умови необхідні для результативного та ефективного процесу його розвитку. Особливості розвитку творчого мислення підлітків досліджували Т. Є. Самулевич, О. В. Хуртенко, І. П. Якимчук, В. В. Павленко. Вплив умов сучасних інформаційних технологій досліджують В. В. Осадчий та К. П. Осадча, Л. М. Найдьонова, М. Бенвенуті

та ін. Умови необхідні та сприятливі для розвитку творчого мислення підростаючого покоління висвітлюються у працях В. О. Моляко, О. М. Тур, Н. В. Ваганової, І. М. Білої, Т. М. Третяк, О. Лююк, О. Бабенко, О. В. Новікової тощо.

Об'єкт дослідження: творче мислення підлітків.

Предмет дослідження: розвиток творчого мислення підлітків в умовах сучасних інформаційних технологій.

Метою роботи є дослідження психологічних особливостей розвитку творчого мислення підлітків в умовах сучасних інформаційних технологій.

Для конкретизації мети завданнями дослідження визначено:

1. Розглянути сутність поняття «творче мислення».
2. Проаналізувати закономірності розвитку творчого мислення у підлітковому віці.
3. Проаналізувати реалії та перспективи сучасних інформаційних технологій у процесі розвитку творчого мислення підлітків.
4. Розробити програму спрямовану на розвиток творчого мислення підлітків в умовах сучасних інформаційних технологій.

Гіпотеза дослідження: умови сучасні інформаційні технології та використання їх здобутків є дієвим засобом розвитку творчого мислення підлітків.

Задля досягнення мети дослідження було використано такі методи: теоретичні теоретико-методологічний аналіз, класифікація та систематизація наукових джерел (вивчення наукової літератури з теми дослідження; аналіз, синтез, порівняння, систематизація наукових фактів).

Наукова новизна одержаних результатів дослідження: уточнено особливості впливу сучасних інформаційних технологій на розвиток дітей підліткового віку зокрема процесів розвитку їх творчого мислення.

Практичне значення результатів дослідження: розроблену систему тренінгових занять, спрямованих на розвиток творчого мислення підлітків в умовах сучасних інформаційних технологій рекомендовано використовувати

як під час освітнього процесу, так і в умовах пізнавальних видів діяльності. Система занять є універсальною та гнучкою, тематика занять не обмежується вузьким спрямуванням, а отже програма може бути використана будь-яким педагогом освітньої системи.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел з 40 найменувань та двох додатків на 4 сторінках. Загальний обсяг основного тексту 66 сторінок. Робота містить 1 таблицю.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ ПІДЛІТКІВ

1.1. Поняття творчого мислення

Першочергово для з'ясування психологічних особливостей розвитку творчого мислення підлітків в умовах сучасних інформаційних технологій вважаємо за необхідне визначити сутність поняття «творче мислення». Зокрема увагу приділяємо особливостям та результатам дослідження визначеного явища в зарубіжній та українській психологічній думці. Варто зауважити, що не зважаючи на те, що доробок психологічної науки налічує велику кількість праць присвячених творчому мисленню особистості, наукові пошуки не зупиняються – сучасні науковці присвячують свої роботи різним аспектам об'єкту нашого дослідження. Яскравим прикладом натхненної праці з вивчення мислення і його творчого аспекту є український психолог, доктор психологічних наук В. О. Моляко, а також представники його наукової спільноти, серед яких І. М. Біла, Т. М. Третяк, Л. М. Найдьонова, Т. М. Латиш та ін. Сучасні дослідження згаданих науковців базуються та є логічним продовженням наукового, дослідницького спадку Г. С. Костюка.

Далі детальніше результати теоретичного аналізу поняття творчого мислення з огляду на пропозиції не лише згаданих науковців, а й зарубіжних і українських.

Постає необхідність звернутись до тлумачення понять «творчість», «мислення».

Доречним також вбачаємо звернути увагу на результати теоретичного аналізу питань творчості С. П. Шості не лише у розрізі психологічної думки, а й з точки зору філософії, педагогіки [39].

У філософському словнику Н. Хамітов та С. Крилова творчість описують як «діяльність, у якій відбувається поява принципового нового в людській культурі. Принципово новим є результат розв'язання протиріччя, тому творчість можна визначити як усвідомлене розв'язання протиріч, що стали на шляху розвитку людини і її світу...» [35].

У психології, як наведено у Психологічному тлумачному словнику найсучасніших термінів, творчість трактується «як психологічний процес створення нових цінностей, ніби продовження і заміна дитячої гри. Діяльність, результатом якої є створення нових матеріальних і духовних цінностей.

У педагогіці за визначенням С. У. Гончаренка «творчість – продуктивна людська діяльність, здатна породжувати якісно нові матеріальні та духовні цінності суспільного значення. Розвиток творчого потенціалу діяльності є важливою умовою культурного прогресу суспільства й виховання людини. Тому на всіх рівнях школи (початкової, середньої, вищої) слід звертати особливу увагу на формування в учнів різноманітних, глибоких і міцних систем знань, на максимальну стимуляцію самостійної діяльності учнів, на розвиток стійких творчих інтересів, цілеспрямованості творчих пошуків, наполегливості під час виконання творчих завдань» [39].

За свідченням Т. М. Третяк [22], творчість насамперед є інструментом духовності як здатності особистості розв'язувати актуальні задачі в системі координат простих норм моралі – в цьому і полягає головна генералізуюча функція творчості, оскільки знаходження адекватного розв'язку задачі морального характеру може бути дуже складним і потребувати значних творчих зусиль, які передбачають не лише пошук більш чи менш віддаленого аналогу, а й використання комбінаторних дій високого рівня складності чи побудову задуму розв'язку на основі реконструювання (пошуку антипода).

Системним вважають таке мислення, рівень розвитку якого дозволяє максимально ефективно: розглядати елементи навколишнього світу як системи у їх взаємозв'язку і розвитку; здійснювати структурно-

функціональний аналіз сприйманої інформації, в т.ч. прихованих властивостей об'єктів на всіх етапах процесу розв'язування задачі, знаходити прогностично необхідну інформацію для вирішення актуальної проблеми.

Системна організація мисленнєвої діяльності проявляється в функціонуванні стратегій на кожному з етапів процесу розв'язування задачі. За визначенням В. О. Моляко стратегія є програмою дій (задачно і особистісно обумовлених), спрямованих на знаходження розв'язку задачі. В. О. Моляко розроблена система КАРУС, діагностичний і розвиваючий потенціал якої є загальновизнаним як українськими, так і зарубіжними науковцями.

Встановлено типологію задач за рівнем їх творчості. Перший тип характеризується тим, що людина самостійно: помічає інформаційну суперечність, формулює умову задачі, розробляє задум розв'язку, здійснює його матеріалізацію. Другий тип – людина самостійно формулює умову задачі, розробляє задум її розв'язку і здійснює його матеріалізацію. Третій – людина самостійно розробляє задум розв'язання задачі і здійснює його матеріалізацію. Четвертий – людина здійснює матеріалізацію задуму, розробленого іншими людьми [33].

Наприклад, О. В. Хуртенко розглядає творчість як продуктивну людську діяльність, здатну породжувати якісно нові матеріальні та духовні цінності; як діяльність, спрямовану на самовираження і самоактуалізацію особистості, як взаємодію – джерело будь-якого розвитку [37].

На думку Л. П. Міщихи [19], творчість – це здатність особистості породжувати нові ідеї, мислити нестандартно, виходити за межі виключно власного досвіду, поготів розширювати його і привносити новий; ш орієнтуватися у сучасному інформаційному просторі, бути готовою до змін, рухатись у ногу з часом, охоплювати і приймати нові тенденції, застосовувати нові технології тощо. Йдеться про розвиток творчого мислення особистості.

Поняття «мислення» означено у психологічних словниках як «один з вищих проявів психічного, процес пізнавальної діяльності індивіда, який характеризується узагальненим і опосередкованим відображенням дійсності, що мало чим відрізняється від означення самої психіки, що теж є «процесом відображення дійсності» у вигляді того самого мислення та інших вищих психічних процесів; мислення є процесом розв'язання задач, пошуком виходу із проблемних ситуацій, пошуку, вирішення чи здолання проблем з допомогою інтелекту.

Дослідниця психології розвитку інтелекту М. Л. Смульсон окреслює (крім відображувальної та ціннісно-орієнтувальної) ще й прогностично-перетворювальну функцію інтелекту, яка уможлиблює аналіз «співвідношення інтелекту й творчості, творчої та інтелектуальної діяльності». Саме цій функції (на думку вченої) і належить «породження ряду провідних складових частин в структурі творчості, зокрема, нових для суб'єкта цілей, конструювання нових предметних світів».

Щодо феномену творчості, то у «Психологічній енциклопедії» ця дефініція подається як «високосвідома діяльність людини, що спрямована на створення нових продуктів матеріальної і духовної культури, що мають суспільно-історичну цінність; теоретична і практична діяльність людини, яка зумовлює одержання об'єктивно нових результатів» [26].

Творчість, на думку В. В. Рибалки, є «здатністю людини створювати з наявного матеріалу дійсності на основі пізнання закономірностей об'єктивного світу нову реальність, що задовольняє різноманітні суспільні та особистісні потреби».

Ми погоджуємось з позицією В. О. Моляко, який вносить суттєве доповнення у загальновизнану канву інтерпретації цього феномену, роблячи акцент на «процесі створення, відкриття чогось нового, раніше для даного конкретного суб'єкта невідомого.

Отже творчість пов'язується зі створенням чогось, що є суб'єктивно новим для індивіда. Зрештою суб'єктивне приховує й потенціал майбутнього

творчого продукту – мрії, задуми з їх можливостями і привнесеннями (плани, проекти) аж до втілення в життєві реалії.

Детермінанти творчості вбачають у дезадаптації людини, її непристосованості до навколишнього природного і соціального світу, що спонукає творити з метою подолання цієї дезадаптованості, відчуження.

Посилаючись на багатofакторну теорію інтелекту (Л. Терстоун), Дж. Гілфорд вивів структурну модель інтелекту, у якій значне місце приділив теорії конвергентного й дивергентного мислення. Відтак, у конвергентному мисленні вбачав лінійне мислення, що ґрунтується на поетапному виконанні завдання, дотриманні алгоритмів, де аналіз способів рішення задачі покликаний вибрати єдине правильне рішення, її розв'язання. Щодо дивергентного мислення (яке Дж. Гілфорд вважав творчим мисленням), то вчений його розглядав як таке, що має «різний вектор руху», результатом чого стає виникнення різних варіантів розв'язку задачі, що, нарешті, і приводить до неочікуваних висновків та результатів.

Відтак, Дж. Гілфорд виокремив шість параметрів креативності:

- здатність до виявлення і постановки проблеми;
- здатність до генерування великої кількості ідей;
- гнучкість – здатність продукувати різноманітні ідеї;
- оригінальність – здатність продукувати окремі асоціації, незвичайні відповіді;
- здатність вдосконалювати об'єкт, додаючи деталі;
- здатність вирішувати проблеми, тобто здатність до аналізу та синтезу.

Будь-який творчий процес (означений певним видом творчості) вимагає особливої здатності і розвиненості вищих психічних процесів, зокрема: сенсорних, перцептивних, мнемічних, мисленнєвих, імажинативних тощо.

Позаяк необхідні уміння працювати з інформацією (обробити інформацію, її відфільтрувати, засвоїти). Тут задіяні такі мисленнєві операції як: порівняння, синтез, аналіз, абстрагування, узагальнення, конкретизація,

класифікація, систематизація тощо.

Вагомі для творчої діяльності інтелектуальні здібності сприяють виконанню таких функцій, як-от:

- розпізнавання, визначення та окреслення проблеми для пошуку її розв'язання;

- вміння віднаходити і опрацьовувати літературу, необхідну для роботи з вищезначеною проблемою;

- встановлення паралелі між різними предметними галузями знань (міжпредметні зв'язки); самостійне перенесення знань і умінь у нову ситуацію;

- вміння працювати з елементами інформації таким чином, щоб їх перегруповувати, змінювати, поєднувати/відмежовувати, щоб у нових комбінаціях вони призводили до виникнення нових ідей;

- швидке охоплення частин, елементів об'єкта в їхньому співвідношенні один з одним;

- генерування великої кількості варіантів рішень проблеми та розв'язань задачі;

- здатність комбінувати раніше використані способи вирішення проблеми в новий спосіб і здатність бачити нові проблеми у знайомих, стандартних умовах, як і нові функції знайомого об'єкта (його структуру);

- самооцінювання власної роботи на шляху до розв'язання проблеми;

- уміння бачити альтернативу вирішення, альтернативу підходу в його пошуку;

- вміння відходити від першочергових задумів і планів (пластичність), щоб почати пошук нових ідей;

- вміння створювати оригінальний спосіб вирішення за популярності інших.

Уся створена особистістю «багатогранність світу» будується на формах, сприйнятих нею з реального світу (і надалі видозмінених). Водночас знання можуть як сприяти творчому мисленню, так і блокувати його. Тут

мовиться про генералізовану особистісну здатність продукувати нові образи дійсності на підставі елементів наявного досвіду і здатність переборювати вплив старого досвіду, що стримує процес продукування якісно нових елементів дійсності. Перша тенденція постане як тенденція оригінальності – спрямованість до незвичного, нетрадиційного, нового. Друга тенденція постане як тенденція стереотипності – власне як стримування нового. Цю тенденцію слід ідентифікувати саме зі стереотипністю, тому що існуючі елементи досвіду на той чи інший проміжок її існування дійсно здатні відігравати домінуючу роль у процесі взаємодії особистості з різноманітними елементами буття.

Отже творче мислення можна розглядати з позиції цих двох тенденцій лінійне, «горизонтальне» (Е. де Боно) мислення, тоді як ведучи мову про пошукову активність особистості, що «ламає» шаблони і табу на завчасно задані схеми і шляхи віднаходження єдино правильного рішення, виходимо на «вертикальне» або ж «латеральне» (Е. де Боно), нелінійне мислення, де вже народжується творець [19].

Як зазначає В. О. Моляко творчість – це така діяльність людини, в результаті якої виникає щось нове, таке, чого досі ще не існувало

В психологічному ж плані – завжди суб'єктивне переживання творчого розв'язання, виникнення ідеї, незалежно від того, що створюється – чи новий проект заводу, чи розв'язується якась багатьма вже розв'язана задача, але яку вперше розв'язує якийсь конкретний учень чи студент.

Тобто про творчість можемо говорити кожного разу, коли розв'язується нова для конкретного суб'єкта задача, коли у конкретного суб'єкта вперше виникає певна думка, коли конкретний суб'єкт вперше монтує навіть найпростіший пристрій, а тим більш – розробляє новий проект ще не існуючого приладу.

В концепції творчої мисленнєвої діяльності вона розглядається як органічна складова цілісного психічного потенціалу суб'єкта, є основою його конструктивної, проектувальної, видозмінюючої діяльності у професійних та

повсякденних вимірах.

Також можемо говорити про різні визначаючі успіх творчої мисленнєвої діяльності фактори, складові, а не тільки про саму творчу особистість, яка, відіграючи центральну роль, разом з тим залежить від інших суб'єктів, обставин, умов діяльності. В залежності від індивідуальних особливостей кожного, хто здійснює творчу діяльність, зовнішні обставини часом можуть відігравати принципову стимулюючу або блокуючу роль.

В цілому творчий процес можна охарактеризувати такими основними фазами (етапами, стадіями, циклами), як:

- виникнення проблеми, постановка задачі;
- аналіз завдання, досягнення розуміння мови;
- формування задуму розв'язання;
- здійснення розв'язання, втілення задуму;
- перевірка і доопрацювання варіанту розв'язання.

А в ще більш стислому варіанті цю структуру можна представити лише трьома основними циклами:

I – розуміння сутності задачі;

II – побудова гіпотези, задуму, проекту розв'язання;

III – знаходження структурно-функціонального комплексу шуканого об'єкту – розв'язання задачі згідно з вихідними умовами, що містяться в задачі.

Типовий творчий процес безперечно включає всі три основні цикли: розуміння – задум – розв'язання.

Без будь-якого з них процес не може бути здійснений, але в кожному окремому випадку питома вага кожного з цих циклів може бути основною. Так само можуть мати значення й усі етапи, особливо коли йдеться про зовсім нову проблему, та ще й підвищеної складності [20].

За свідченням Л. П. Міщихи творче мислення – мислення, у результаті якого особистість відходить від загальноприйнятих і відомих шаблонів (схем, алгоритмів) під час розв'язання чи рішення проблем, натомість, прокладає

власні оригінальні, нетипові підходи і бачення, виявляючи інтелектуально-творчу ініціативу, послуговується загальними розумовими здібностями, генерує нові ідеї, породжує «побічні» продукти діяльності. До того ж творче мислення породжує і творчу діяльність, роблячи «скачок» від стереотипного прийому прийняття рішень до нового, нестандартного, тим самим торуючи нові шляхи, підходи, бачення, розвиваючи як саму особистість, так і її діяльність. Отже творче мислення пов'язане з інтелектуальною активністю та чуттєвістю (сензитивністю) до побічних продуктів своєї діяльності [19].

Творче мислення породжує неузгодженість мети (задуму, програми) і результату. Це пояснюється тим, що, по-перше, творчий задум, як правило, глибший і ширший за результат, а тому зазнає зміни у процесі творчості; по-друге, творчий задум апріорі не завжди реалізований у тому форматі, який вбачав у проекті автор; по-третє, у процесі самої творчої діяльності особистість, відкриваючи та пізнаючи нові грані певної проблеми, виходить на нові, неочікувані для неї знахідки (відкриття), які спонтанно виникають і «хаотично» прориваються з несвідомого; по-четверте, у процесі реалізації творчого задуму особистість відкриває нові грані предметно-пізнавальної діяльності, збагачуючись, відповідно продукує нові задуми – потенційні можливості творчих проектів, оскільки у завершенні однієї справи завжди коріниться потенційно інше. Так може змінюватись вектор руху, виникати віднаходження істинного «старту», що змінює і сам процес, кардинально змінюючи і його результат.

Таким чином, головна особливість творчого мислення пов'язана зі специфікою перебігу процесу в цілісній психіці як системі, що породжує активність індивіда. З творчим мисленням також пов'язані такі особистісні якості, як інтенсивність пошукової мотивації і чуттєвість до побічних утворень, що виникають під час розумового процесу.

Щодо чинників розвитку творчого мислення особистості, то можна виокремити:

– спадкові (анатомо-фізіологічні передумови розвитку здібностей);

- соціальне середовище (сім'я як пріоритет та інші соціальні інституції);

- умови виховання (цілеспрямований вплив з боку навчально-виховних закладів);

- предметно-змістові якості особистості (симптомокомплекс особистісних рис, типи особистості тощо).

- навчання та виховання. Воно формується в процесі взаємодії зі світом, за допомогою оволодіння в процесі навчання змісту матеріальної і духовної культури, мистецтва.

Здатність творчо мислити формується все життя. Тому мова про спеціальне, цілеспрямоване формування творчого мислення, про системний формувальний вплив.

Творче мислення виступає складовою частиною загального інтелекту і може трактуватись як розв'язання проблеми чи задачі з позиції надситуативної активності [19].

Моляко, Ваганова, Гулько в 2023 у дослідженні трансформації творчих процесів у формах полімодальних образів та логічних і спонтанних понять науковцями В. О. Моляко, Н. А. Вагановою, Ю. А. Гулько [21] було здійснено диференційне визначення різних видів розуміння у загальній системі функціонування творчого (складного) мислення.

Г. Саймон розглядав творчість як створення нового продукту, який є цікавим, цінним, корисним для людства як у глобальному плані, так і в суб'єктивному – для окремої особистості.

Творче мислення, високий рівень розвитку уяви та творчих здібностей дозволяють дитині успішно, самостійно і оригінально виконувати певну навчально-ігрову або іншу діяльність.

Процес творчості починається з уміння самостійно бачити проблеми, що існують в навколишньому середовищі, а творче мислення полягає саме в «перетворюючому баченні», яке передбачає уміння конструювати, створювати нове. З останнім пов'язано й уміння бачити власні недоліки і ті

якості, на які можна спиратися, а які компенсувати або виправляти [21].

Доречним також є згадати про результати наукових пошуків Л. В. Лупійко та О. О. Закаблуковської [16], які доходять висновку, що творче мислення – це здатність пропонувати нові підходи та ідеї для вирішення поставлених задач; це змога креативно діяти у нестандартних життєвих ситуаціях та сприймати світ інакше. Творче мислення – це спосіб оновлення нових ідей, зміни погляду та створення нових рішень для вирішення поставлених задач. Ця риса також відома як нестандартне чи неортодоксальне мислення. Творче мислення дає змогу дітям освоювати розумові здібності високого порядку ще з раннього віку. В подальшому це покращить розуміння важливих питань, розв’язання проблем і прийняття рішень.

Сутність творчого мислення, з погляду одного з перших дослідників цього феномену Дж. Гілфорда, може бути розкрита через такі особливості, як: оригінальність і незвичність висловлюваних ідей, прагнення до інтелектуальної новизни у вирішенні завдання, здатність бачити предмет (можливості його використання) під новим кутом зору і продукувати ідеї у невизначеній ситуації.

Завдячуючи цим властивостям, реалізується прогностично-перетворювальна функція інтелекту, здійснюється творча діяльність людини у різних сферах її професійних і непрофесійних інтересів.

Творче мислення починається з однієї думки та створює різні варіанти з цієї ідеї. Завдяки творчому мисленню особистість, беручи інформацію з різних джерел, вміє синтезувати її в одне послідовне твердження, думку або рішення [16].

М. Дойч зауважує, що для творчого мислення характерні періоди орієнтації та включення в проблемну ситуацію; використання шаблонних, звичних дій; при невдачі – виникнення фрустрації, напруги, пошуку нового рішення, способу поведінки в умовах вибору і перевірка їх на практиці за принципом зворотнього зв’язку.

Творчому мисленню притаманні такі психологічні моменти, як певний рівень мотивації, форсоване переформулювання проблеми у вимушеній альтернативній ситуації, одночасний розгляд різних ідей та варіантів поведінки [36].

У цілому творчість (креативність) можна розуміти як здатність особистості під час мислення відхилитися від звичних схем та стереотипів, швидко вирішуючи проблемні ситуації, породжувати абсолютно нові духовні й матеріальні цінності, висувати оригінальні ідеї. Для такої діяльності характерні інтелектуальна ініціатива (самостійна постановка проблем) і нестандартний спосіб розв'язання наявних задач.

Основою творчості є дивергентне (таке, що розходиться) мислення. Воно актуалізується тоді, коли певна проблема може бути вирішена кількома способами, кожен із яких – правильний. Множина варіантів вирішення проблеми (задачі, ситуації) створює можливість віднаходження оригінальних ідей.

Для нашого дослідження вважаємо цінною узагальнену картину етапів творчого процесу, сформульовано О. М. Тур [34]: 1) постановка проблеми (завдання); 2) підготовка (вивчення завдання, збирання, класифікація та аналізування інформації, прогнозування); 3) пошук оптимального рішення, інкубація (логічне і підсвідоме оброблення інформації); 4) осяяння (нова ідея, синтез, розв'язання задачі); 5) верифікація й оцінка (осмислення й аналіз отриманого результату); 6) презентація (доведення отриманого результату до зацікавленої цільової аудиторії в найоптимальнішому вигляді). Крім розглянутих вище етапів, творчий процес охоплює дві фази: дивергентну, коли формулюються різні варіанти вирішення проблеми, і конвергентну, коли проводиться аналіз й обирається кращий варіант розв'язання.

Творча розумова діяльність властива всім людям, оскільки це природна форма роботи мозку. Однак перешкодою на її шляху стають шаблони, що виникають у результаті соціальних впливів і наявної системи навчання й

виховання на всіх етапах освітнього процесу.

Творче мислення, сформоване на ранньому віковому етапі, значно полегшує процес вирішення навіть найскладніших завдань, які ставить доросле життя.

У зв'язку з цим виникає потреба в зміщенні акцентів із заучування й запам'ятовування на розвиток самостійності й допитливості. Знання повинні бути проблемними й породжувати ініціативне мислення [34].

З огляду на вищезазначений аналіз психолого-педагогічної літератури з досліджуваного питання встановлено, що сутність поняття творчого мислення полягає у здатності особистості шукати і знаходити нові рішення, ідеї, відповідаючи не лише на незвичайні запити життєдіяльності, а креативно підходити до вирішення звичних, рутинних процесів. Сучасні науковці з посиланням на Дж. Гілфорда, концепція якого вважається базовою, визначають і далі розвивають думку щодо параметрів та ознак творчого мислення, серед яких: оригінальність, гнучкість, адаптивність. Встановлено, що творче мислення особистості визначається умінням визначити наявність проблеми – виявляти її, швидко знаходити шляхи вирішення, не обмежуючись одним варіантом, а також продукувати нові ідеї, концепції.

Оскільки мислення є вищим психічним процесом, варто згадати, що воно не є самостійним явищем, а є досконалим проявом гнучкості та високої розвиненості сукупності когнітивних процесів людини. Зважаючи на це, констатуємо думку про те, що створюючи в освітньому середовищі умови для розвитку творчого мислення підлітків в умовах сучасних інформаційних технологій, варто враховувати особливості розвитку кожної дитини, її пізнавальних процесів та, у відповідності до цього, організовувати і реалізовувати умови для розвитку особистостей з високорозвиненим творчим мисленням. Такі люди здатні впевнено, гнучко та ефективно діяти в постійно змінюваному суспільстві поруч зі стрімким розвитком та відчутним впливом умов сучасних інформаційних технологій.

1.2. Психологічні особливості розвитку творчого мислення у підлітковому віці

Логічним продовженням вивчення психологічних особливостей розвитку творчого мислення підлітків в умовах сучасних інформаційних технологій вважаємо огляд саме психологічних особливостей розвитку творчого мислення протягом цього віку, зокрема когнітивних аспектів, соціальної ситуації розвитку, що очевидно має вплив на загальну картину розвитку підлітка. Тому у даному підрозділі кваліфікаційної роботи представлено огляд думок науковців щодо зовнішніх та внутрішніх впливів, які обумовлюють перебіг розвитку творчого мислення у підлітковому віці та його прояви. Висвітлено погляди науковців, які свої наукові пошуки зосереджували саме на вивченні творчого мислення підлітків. Серед них, наприклад, Т. Є. Самулевич, О. В. Хуртенко, І. П. Якимчук, І. Г. Євстаф'єва, В. В. Павленко. Окрім того висвітлено погляди представників наукової школи В. О. Моляко, прихильника та послідовувача наукового доробку Г. С. Костюка, серед яких М. І. Біла, Л. М. Найдьонова, Т. М. Третяк, наукові інтереси яких вже багато років обертаються навколо дослідження мислення, його творчої складової; науковцями запропоновано та популяризується концепція розвитку творчого мислення КАРУС (автор В. О. Моляко). Більше детальну увагу концепції ми надали у підрозділі 2.2., який безпосередньо стосується процесу розвитку творчого мислення підлітків в умовах сучасних інформаційних технологій.

Ми погоджуємось з думкою І. Г. Євстаф'євої [14] стосовно того, що у системі освіти переважає «знаннєва» парадигма, яка передбачає, що учень повинен розвивати передусім окремі види мислення. У той же час, сьогодні набуває популярності компетентнісний підхід, який ставить за мету підготувати людину до життя та вступу в професію. Все це можливо лише при умові, що особистість має високий рівень розвитку прогностичних, абстрактно-логічних, системних, рефлексивних та інших видів мислення.

Людина повинна володіти не лише усіма «розумовими» інструментами, але й бути здатною творче їх використовувати у повсякденному житті. Це означає, що вона має опанувати комплекс свідомо розвинутих прагнень, тенденцій, потреб, орієнтацій, які забезпечують реалізацію її природних здібностей та відповідних навичок. Іншими словами, вона повинна мати психологічну культуру. Як відзначає В. Рибалка: «По-перше, особистість, коли ми говоримо саме про особистість, а не про індивіда чи організм, формується як культурно-психологічний феномен...» [14].

Переходячи до безпосереднього аналізу процесів творчого мислення саме у підлітковому віці вважаємо доречним згадати і про умови середовища, в якому цей процес відбувається – освітнього середовища вданому випадку.

Далі більше детальніше про творче мислення підлітків. Так В. В. Павленко [25] відзначає, що підлітки відрізняються пізнавальною активністю, появою нових мотивів навчання, що дає змогу самостійною творчо працювати, інтенсивно розвивати креативне мислення, яке впливає на всі інші пізнавальні процеси та інтелект загалом. У цей віковий період також відбуваються зміни й в розвитку самосвідомості, активності становлення особистості.

Засвоюючи досвід творчої діяльності, характерні для неї процедури, підлітки набувають здібності видозмінювати ті стереотипи мислення, які вони вже здобули, вчать відмовлятися від стереотипів, конструювати нові підходи до осмислення раніше засвоєного або нового змісту.

Розвиток творчого потенціалу підлітків має свої особливості, які значною мірою визначаються віковими змінами характеру: підлітковий період є одним із найбільш кризових періодів, який пов'язаний із бурхливим розвитком усіх провідних компонентів особистості, супроводжуваним сильними фізіологічними змінами, пов'язаними із статевим дозріванням людини. Цей вік є періодом формування світогляду людини – системи поглядів на навколишній світ, на самого себе та інших людей. Характерним є певне відчуження від дорослих і посилення авторитету однолітків. Саме в

цьому віці вільно або мимоволі з'являється бажання порівняти себе з однолітками.

Важливою особливістю цього віку є розвиток навичок взаєморозуміння, взаємодії; на основі взаємної привабливості і психологічної сумісності або спільних інтересів у підлітків виникають дружні відносини, формуються чуйність, співпереживання та співчуття. На думку В. В. Павленко [25], саме ці особливості дають змогу педагогу організувати творчу діяльність школярів у групах, створених з ініціативи самих дітей.

Процес самопізнання міжособистісної взаємодії учнів захоплює їх настільки, що може спостерігатися різке падіння інтересу до навчання. Саме в цьому віці підлітки використовують свій енергетичний потенціал у навчанні, хтось у творчості, хтось у креативності, хтось у спорті тощо. Отже, для багатьох із них провідною діяльністю є спілкування, з тією лише відмінністю, у якій сфері відбувається це спілкування.

Вчені виділяють кілька джерел формування інтересів у підлітків:

- школа: не рідкісні випадки, коли через ставлення до вчителя формується стійке захоплення навчальною дисципліною або навіть педагогічною професією;
- сім'я: дуже часто буває так, що син або донька хоче стати програмістом або фахівцем в іншій галузі, як батько або мати;
- гуртки за інтересами – музичні або хореографічні школи, спортивні секції: є підлітки, які не можуть визначитися й часто змінюють гуртки, – вони належать до типу тих людей, які не мають стійкого інтересу з різних причин [25].

В. В. Павленко також звертає увагу на важливості володіння педагогом, що працює з дітьми підліткового віку ґрунтовними знаннями з психології, а також творчим потенціалом, що, очевидно впливає не лише на зацікавлення підлітками процесом розвитку творчого мислення, а й на їх активне включення в безпосередній процес.

Як зазначає Т. Є. Самулевич [30], підлітковий вік є ключовим періодом у становленні та розвитку особистості: у цьому віці відбувається формування морального світогляду, який становить систему переконань та призводить до якісних змін у всій системі потреб і прагнень підлітка. Також відбувається становлення самовизначення особистості, що означає усвідомлення себе як члена суспільства та конкретизацію своєї ролі у новій суспільно значущій позиції.

Також автор зазначає, що підліток переживає перетворення у сфері мотивів: вони діють тепер не безпосередньо, а виникають на основі свідомо поставленої мети та свідомо прийнятого наміру. Відбувається перехід до мислення в поняттях, що відкриває перед підлітком світ об'єктивної суспільної свідомості, а також стрімкий розвиток рефлексії та самосвідомості.

Цей період характеризується завданням першого цілісного усвідомлення себе та свого місця у світі, а також зміною орієнтації з оцінки оточення на самооцінку.

Підлітковий вік дійсно є періодом стрімкого розвитку рефлексії. Високий рівень розвитку рефлексії дарує підліткам можливість керувати своєю активністю, швидко адаптуватися до змінених умов та завдань діяльності. Учбова діяльність в системі розвивального навчання сприяє оволодінню підлітком процесом утворення понять, що веде до вищого рівня інтелектуальної діяльності та нових способів поведінки. Перехід до мислення в поняттях розкриває перед підлітком світ об'єктивної суспільної свідомості [30].

На думку, О. В. Хуртенко [37], підлітковий вік у певному розумінні є унікальним, аргументуючи тим, що багато складових психіки підлітка знаходяться в стадії активного формування.

Підлітків відрізняє підвищена пізнавальна активність, розширення обсягу знань, поява нових мотивів навчання, що дозволяє займатися самостійною творчою працею. Але головним є те, що саме в цьому віці

відбувається інтенсивний розвиток логічного мислення (стадія формальних операцій, за Ж. Піаже), що визначальним чином впливає на всі інші пізнавальні процеси та інтелект у цілому. Суттєві зрушення відбуваються і в розвитку самосвідомості, відбувається активне становлення особистості. Усе це в комплексі є гарною базою для розвитку творчих здібностей.

Підлітковий вік характеризується підвищеною інтелектуальною активністю, багато сторін психічного розвитку підлітка активно формуються.

Підлітки прагнуть до самовдосконалення, незалежності, відмови від стереотипів, проте недостатній життєвий досвід, неадекватні думки про те, що відбувається піддають підлітка випадковим впливам. Усе це сприяє розвитку творчих здібностей [37].

В контексті аналізу психологічних особливостей досліджуваного явища вважаємо доречним звернути увагу на висновки запропоновані І. П. Якимчук [40], наукова праця якої присвячена вивченню впливу мотивації на розвиток творчого мислення підлітків. Здійснений науковицею аналіз свідчить про те, що підлітковий вік є одним із важливих етапів у розвитку інтелектуальної та творчої сфери мислення індивіда.

Підлітковий вік характеризується виникненням ієрархії мотивів, стійкості домінуючих мотивів, формуванням та закріпленням стильових характеристик мислення.

Стосовно підліткового віку питання взаємозв'язку творчого мислення та мотивації залишилися поза увагою дослідників. Зокрема, недостатньо розроблені питання, що стосуються динаміки творчого мислення залежно від специфіки домінуючих мотивів, впливу мотивів на розвиток вербального і невербального мислення, вплив можливостей цілеспрямованого формування творчого мислення підлітків за допомогою перетворення їх мотиваційної сфери.

Підлітковий вік характеризується значними стрибками у формуванні всіх сфер пізнавальної діяльності, в становленні особистості, і все це впливає та збагачує творче мислення підлітка.

В особистісному аспекті творче мислення підлітків розвивається при підтримці самостійної і вільної активності, волевих зусиль особистості. Крім цього, творче мислення підлітків ґрунтується на гармонійному поєднанні теоретичної, символічної, емпіричної, аналітико-синтетичної та абстрактно-логічної форми мисленнєвої діяльності, засвоєних у ході предметного навчання.

І. П. Якимчук також дійшла висновку стосовно того, що на розвиток творчого мислення у підлітковому віці впливає фундаментальна перебудова всіх сфер особистості (мотиваційно-потребової, волевої, самосвідомості та ін.) [40].

У загальному плані творче мислення підлітків залежить, насамперед, від інтелектуальної активності і здатності особистості до саморозвитку. Важливо, щоб підліток мав можливість реалізувати свій творчий потенціал. Умовами його реалізації виступають зовнішні (зміст та форма навчальної діяльності) та внутрішні чинники (особливості структури творчого мислення).

У підлітковому віці створюються більш сприятливі умови для розвитку логічного мислення, ніж для творчого. Розвиток творчого мислення підлітків пов'язаний з особливостями їх особистісного розвитку, зокрема, мотиваційної сфери.

На розвиток творчого мислення підлітків значною мірою впливають методи навчання і стосунки з дорослими та однолітками. Однією з важливих умов розвитку творчого мислення підлітків є їх включення до активної пізнавальної творчої діяльності, яка дозволяє проявляти максимум активності в оволодінні новими знаннями і вміннями.

Крім цього, важливою умовою розвитку творчого мислення підлітків є формування високого рівня пізнавальної мотивації, яка виражається у

пізнавальному інтересі, що виявляється в ініціативі та самостійності здобуття знань [40].

Поруч із вже згаданими психологічними особливостями розвитку творчого мислення у підлітковому віці вартої уваги також вважаємо Я-концепцію особистості. Так, Т. М. Третяк [33] зазначає: «у період старшого шкільного віку особливої актуальності набуває вирішення проблеми побудови учнем позитивної, адекватної Я-концепції, а отже, і Я-образу, на основі якого він формує свої стосунки з іншими людьми, взагалі свою діяльність у соціумі. Рівень адекватності прийнятого людиною Я-образу виявляє прояв феномену її розуміння себе, свого місця в навколишньому світі, власної готовності до вирішення актуальних задач, тобто Я-концепція (інтегральний Я-образ) залежить від розвиненості її творчого мислення» [33].

В період підліткового віку спостерігається активне становлення образу «Я», формування уявлення про світ, розвиток рефлексії та встановлення ціннісно-моральних орієнтирів особистості.

Науковицею Т. Є. Самулевич [31] досліджено, що розвиток творчого мислення тісно пов'язаний із розвитком особистості. Наприклад, характеристика особистості, така як контактність, виявилася пов'язаною з різними компонентами творчого мислення, такими як рефлексія, уява, планування, побіжність, розробленість, оригінальність та гнучкість. Бажання до відносної незалежності у поведінці, а також прагнення керуватися власними переконаннями, цілями та цінностями пов'язані із розвитком уяви, рефлексії, планування та розробленості.

Прийняття агресії визначено розвитком планування. Розвиток самоповаги пов'язаний із розвитком рефлексії, аналізу та планування. Синергія, або цілісне сприйняття світу, пов'язана із розвитком оригінальності, рефлексії та аналізу. Креативність, як творча сила особистості, відзначається розробленістю мислення. Розвиток спонтанності пов'язаний із розвитком рефлексії, планування, оригінальності та розробленості. Гармонійне сприйняття світу та уявлення про природу

людини пов'язані із розвитком рефлексії, розробленості та уяви.

Розвиток ціннісної сфери особистості має глибокий зв'язок із розвитком творчого мислення підлітків. Розвинене творче мислення сприяє формуванню низки ключових цінностей, таких як автономія, любов, міжособистісні відносини, влада та авторитарність, духовність, безпека та привабливість.

Цінності, які особливо акцентуються завдяки розвиненому творчому мисленню, включають автономію, яка виявляється у бажанні самовираження та самостійного прийняття рішень, а також виявленням турботи про міжособистісні відносини та визнанням важливості духовних аспектів.

Цікаво, що розвиток творчого мислення підлітків зворотно корелює із певними цінностями, такими як здоров'я, підпорядкування правилам та особистий ріст. Це свідчить про те, що розвиток творчого мислення взаємодіє з формуванням особистості, сприяючи розвитку характеристик, що властиві особистості, що самоактуалізується.

Т. Є. Самулевич за результатами наукових пошуків дійшла висновку: «творче мислення виступає як не лише фундаментальний аспект формування особистості, але й ключовий чинник, що об'єднує внутрішній світ і зовнішній простір. Людина, яка володіє творчим мисленням, виявляється творцем свого навколишнього і внутрішнього світу. Важливим є розуміння, що перехід між цими світами формує цілісність особистості, надаючи нам змогу творити свою унікальність та відчувати зв'язок з навколишнім світом» [31].

З огляду на вищевказане можемо зауважити, що розвиток творчого мислення не лише пов'язаний із формуванням особистісних рис, але й є відображенням двоїстості особистості. Розвинене творче мислення сприяє формуванню внутрішнього світу, моральних якостей та духовності, в той же час дозволяючи ефективно адаптуватися в соціальному оточенні.

Ще одним важливим аспектом психологічних особливостей розвитку творчого мислення у підлітковому віці є рефлексія, увагу якій у власному дослідженні приділяє І. Г. Євстаф'єва [14]: «як визначають дослідники

підліткової рефлексії (наприклад, В. Долженко), стихійно сформована здатність до рефлексії є недостатньою, тому необхідна системна робота з її розвитку в підлітковому віці. Формування рефлексивних умінь має велике значення для розвитку учнів і становлення їхньої психологічної культури».

Рефлексія:

1) призводить до цілісного уявлення про цілі, зміст, форми, способи і засоби своєї діяльності;

2) надає можливість критично ставитися до себе та своєї діяльності у минулому, теперішньому і майбутньому;

3) робить людину суб'єктом своєї активності.

Психологічна культура визначається як складний аспект особистості, який сприяє своєчасному та оптимальному розвитку творчого мислення у підлітків. Експериментально підтверджено користь включення елементів психологічних знань у шкільну програму з метою формування психологічної культури серед учнів.

Дослідниця висуває думку щодо ефективності поєднання засобів формування психологічної культури з інструментами розвитку творчого мислення у підлітків. Визнання творчого мислення як інтегрального процесу, що є вищим рівнем мислення, базованого на інших формах мислення, вимагає використання інтегральних методів для його розвитку. Це відкриває широкі можливості для майбутніх психологічних досліджень і розробки відповідних методів діагностики цього явища [14].

Варто також згадати думку Т. Є. Самулевич стосовно того, що розвинене творче мислення має суттєвий вплив на формування особистості підлітка, сприяючи виробленню рис, характерних для творчої людини або особистості, що самоактуалізується [30].

Л. М. Найдьонова вказує: «підлітковому віці діти можуть чи не весь свій вільний час витратити на спілкування в соціальних мережах, перегляд фільмів чи на комп'ютерні ігри, тобто майже постійно сприймають ту чи іншу екранну інформацію. Всі вікові групи мають свої особливості

сприймання, а певні вікові групи, наприклад, підлітки, крім того опиняються в умовах додаткового ризику наодинці з екраном» [22].

Досліджуючи сприймання підлітків І. М. Біла [9] констатує: переважання низького рівня творчого сприймання серед дітей означеного віку зумовлено як складністю досліджуваного феномена, так і рядом упущень у розвитку цієї важливої складової творчого процесу, а саме: недостатнім розвитком сенсорного досвіду дітей, несформованістю сенсорних еталонів та перцептивних дій у повній мірі. Поряд із незадовільним використанням потрібних засобів розвитку творчих тенденцій у сприйманні автор відмічає необхідність забезпечення психолого-педагогічних умов та принципів, що сприяють активізації творчих тенденцій сприймання підлітків у навчально-виховному процесі [9].

Підсумовуючи даний підрозділ, присвячений безпосередньо аналізу розвитку творчого мислення у підлітковому віці серед психологічних особливостей процесу важливо звернути увагу на наступні положення. Творче мислення у підлітковому віці розвивається в контексті фізіологічних, психологічних та соціокультурних змін, що відбуваються в цей період. Основні особливості розвитку творчого мислення в підлітковому віці включають:

1. Розвиток когнітивних функцій, серед яких абстрактне (підлітки здатні більш глибоко розуміти абстрактні ідеї і концепції) та логічне мислення (розвивається здатність до логічного аналізу і розв'язання проблем).

2. Креативність і уява: новаторство (підлітки можуть проявляти більше інтересу до новаторських ідей та власного творчого вираження), уява (збільшується здатність до уявлення і створення нових концепцій).

3. Самоствердження і ідентичність: самосвідомість: (підлітки починають усвідомлювати власні потреби, цінності та інтереси), творчий потенціал (з'являється важливий період для виявлення і розвитку творчого потенціалу).

4. Сприйняття соціального оточення: групова взаємодія (взаємодія з однолітками сприяє обміну ідеями та розвитку творчого мислення через спільну діяльність), сприйняття різниці (підлітки можуть більше відкриватися до різноманітності інших поглядів та культур).

5. Емоційний розвиток: емпатія (зростає здатність відчувати емоції інших, що може стимулювати творчий процес), емоційна виразність (підлітки розвивають вміння виражати свої емоції через творчість).

6. Стрес та виклики: керування стресом (зростає важливість вивчення та вдосконалення навичок управління стресом, що може стати джерелом нових творчих ідей).

7. Розвиток специфічних навичок: технологічна грамотність (зростає важливість розвитку навичок використання технологій для творчої самовираження).

Загальною тенденцією є те, що підлітковий вік є періодом інтенсивного та багатогранного розвитку творчого мислення, але цей процес може бути індивідуальним і варіювати в кожного підлітка. Тривале підтримуюче середовище та стимулюючі виклики можуть сприяти розвитку та реалізації творчого потенціалу у підлітковому віці.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

2.1. Розвиток творчого мислення підлітків в умовах сучасних інформаційних технологій

Аналізуючи розвиток творчого мислення підлітків безпосередньо в умовах сучасних інформаційних технологій, вважаємо доречним оглянути вплив стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій на розвиток та життєдіяльність дітей підліткового віку.

М. Бенвенуті та ін. здійснивши дослідження впливу використання підлітками технологій на їхній соціальний, когнітивний та фізичний розвиток. Науковці зазначають: «стрімке поширення інформаційно-комунікаційних технологій в останні десятиліття призвело до того що смартфони планшети та додатки до них стали поширеними інструментами у повсякденному житті особливо серед підлітків. Можливість постійно бути на зв'язку є звичними в житті багатьох підлітків. Дослідження показали, що підлітки користуються інтернетом частіше ніж інші покоління і в більш різноманітному контексті використовують цифрові додатки. Окрім того суттєво змінили стосунки підлітків з однолітками доступ до інформації та соціальні зв'язки, а також справляє глибокий вплив на їхнє здоров'я, включаючи самопочуття та когнітивний розвиток (наприклад рівень уваги при виконанні завдань)» [1].

Підлітковий вік розглядається як перехід від дитинства до дорослості, що характеризується біологічними когнітивними, соціальними та психологічними змінами.

Сучасні підлітки народилися у світі, де технології посідають центральне місце в повсякденному житті: вони навчаються і переймають технології з дитинства, і, в результаті, мислять і обробляють інформацію принципово іншими способами порівняно зі своїми попередниками, яких називають цифровими іммігрантами.

В рамках розгляду впливу інформаційно-комунікаційних технологій на розвиток підлітків Л. Берк розглядає діапазон значення підліткового віку в таких групах: ранній підлітковий вік (11-12-14 років) – це період швидких пубертатних змін; середній підлітковий вік (14-16 років) – пубертатні зміни вже майже завершені; пізній підлітковий вік (16-18 років) – молода людина досягає повного дорослого вигляду, починає виконувати більш дорослі ролі.

Вплив технологій на поведінкові, соціальні, фізичні та когнітивні зміни в підлітковому віці, а також те як технології можуть впливати на ці зміни (як позитивно, так і негативно) впродовж усього підліткового віку розглядаються в рамках психології, соціології, охорони здоров'я, науки про дані та когнітивних науках.

Ускладнює картину поведінки підлітків в інтернеті те, що вони часто координують цю діяльність одночасно з проведенням часу зі своїми друзями онлайн і офлайн. Дослідження показують, що багато підлітків спілкуються зі своїми друзями онлайн і спілкуються зі своїми друзями особисто.

Незважаючи на ці можливості підлітки потенційно наражаються на шкідливий або тривожний контент, зазнають віктимізації або ненависті в Інтернеті, а також піддаються крадіжці особистих даних тощо.

Дослідники, освітяни та лікарі також особливо занепокоєні психологічними ризиками та потенціалом звикання до надмірного використання Інтернету серед підлітків. Профілактичні зусилля зосереджені на розвитку навичок цифрової грамотності навчання батьків і педагогів щодо ризиків, на які наражаються підлітки в Інтернеті, а також на просуванні доброти в Інтернеті за допомогою різноманітних кампаній з підвищення соціальної обізнаності.

Майже постійний доступ до технологій та інтернету може вплинути на когнітивний розвиток підлітків. Постійний доступ до Інтернету може погіршити здатність підлітків до запам'ятовування або здатність до напруженого мислення. Дослідження показують, що майже постійний доступ до інтернету впливає на те яку інформацію люди обирають для запам'ятовування.

Такий внесок може свідчити про адаптацію до онлайн-середовища, в якому ефективніше запам'ятовувати, де можна легко отримати доступ до інформації, ніж запам'ятовувати конкретну інформацію.

Ще одне занепокоєння викликає те, що здатність підлітків до багатозадачності між різними видами діяльності як онлайн, так і офлайн може скоротити тривалість їхньої уваги. Крім того багатозадачність може включати одночасний доступ до цифрових медіа та Інтернету а також участь в інших видах діяльності [1].

Вважаємо доречним розглянути вплив умов сучасних інформаційних технологій безпосередньо в освітньому середовищі, оскільки значний проміжок часу діти підліткового віку проводять саме в освітньому процесі – онлайн чи фізично, що зумовлюється і залежить від викликів сучасного суспільства. Детальну увагу впливу інформаційно-комунікаційних технологій у своїх наукових пошуках приділили В. В. Осадчий та К. П. Осадча.

Науковці зазначають: застосування інформаційних технологій в освіті покликане служити підвищенню якості, ефективності та доступності навчання для всіх: від дитини до дорослої людини. Інтернет став унікальним середовищем для отримання доступу до освітніх матеріалів із різних куточків планети. Завдяки цьому, можливості взаємодії через Інтернет мають додатковий потенціал для викладання та навчання, поєднуючи цифрові технології та інформаційні ресурси у глобальне інформаційно-освітнє середовище [24].

Глибокому осмисленню проблем ІКТ в освіті та рекомендаціям викладачам і вчителям по використанню ІКТ для трансформації педагогічної діяльності, шкільної та освітньої системи присвячено роботу Андерсон Джей (Anderson J.) «ІКТ трансформація освіти: регіональний керівництво» («ICT transforming education: A regional guide»).

Андерсон Джей наголошує, що Інтернет і такі послуги як Google і електронна пошта, разом з численними новими продуктами, такими як Wikipedia, Skype, Facebook і Twitter, трансформують майбутнє життя, навчання, працю та ігри, дозволяючи впроваджувати інноваційні способи навчання, такі як мобільне навчання, всюдисуще навчання, навчання за рамками класної кімнати, перевернутий клас.

В. Г. Кремень наголошує, що «інформатизацію навчального процесу слід розглядати як провідний напрям підвищення результативності навчального процесу на сучасному етапі розвитку суспільства».

Слушним на думку згаданих дослідників є тлумачення феномену ІКТ як технології розробки інформаційних систем і побудови комунікаційних мереж, що, зазвичай, передбачає психолого-педагогічний супровід процесів проектування, розроблення, упровадження та підтримки, а також технології використання таких систем і мереж для формалізації і розв'язування задач у будь-яких предметних галузях. Ці два поняття є основними поняттями інформаційного суспільства, розвиток якого є глобальним завданням нинішнього тисячоліття. Для цього, як зазначається у Женевській декларації принципів, треба поліпшити доступ до інформаційної і комунікаційної інфраструктури та технологій, а також до інформації і знань; підвищити компетентність; підвищити довіру та безпеку при застосуванні ІКТ; створити сприятливе середовище на всіх рівнях; розвинути і розширити застосування ІКТ-додатків; заохочувати культурне різноманіття і поважати його; визнавати роль засобів масової інформації; приділяти увагу етичним сторонам інформаційного суспільства, а також заохочувати міжнародне і регіональне співробітництво.

У великій кількості навчальних програм цілі та завдання використання ІКТ були сформульовані з урахуванням компетентностей, запропонованих у Рекомендаціях Європейського Парламенту і Ради щодо ключових компетентностей для навчання протягом життя, необхідних для особистої реалізації і розвитку, активної громадянської позиції, участі у громадському житті та працевлаштування [4].

Україна визначила своїм орієнтиром входження в освітній і науковий простір Європи. Аналізуючи стан та тенденції інформатизації освіти у країнах світу, можна зробити висновок, що реформування системи освіти України відповідає загальній тенденції розвитку систем освіти європейських країн, зокрема, як у провідних країнах світу в Україні прийнята Женевська декларація принципів [2], Женевський план дій, Туніські зобов'язання та Туніська програма для інформаційного суспільства, прийнято низку документів з інформатизації освіти, ІКТ-компетентність визначається як одна з базових, здійснюється впровадження електронного і дистанційного навчання, здійснюється підвищення кваліфікації вчителів і викладачів у галузі ІКТ, реалізується процес відкритого доступу до інформації. Таким чином, модернізація системи освіти України здійснюється в контексті європейських вимог і спрямована на її інтегрування у європейський і світовий інформаційно-освітній простір.

В. В. Осадчий, К. П. Осадча вважають за доцільне виділити як основну думку про те, що впровадження ІКТ необхідне для трансформації викладацької практики, шкільного навчання та освітньої системи взагалі [24].

Пропонований поступовий прогрес розвитку ІКТ у навчальному закладі від вивчення технологій, формування ІКТ-грамотності і застосування ІКТ у навчальному процесі до інтеграції ІКТ у навчально-виховний процес є цінним досвідом для удосконалення процесів інформатизації і засобів формування ІКТ-компетентності підрастаючого покоління нашої країни.

Л. М. Найдьонова виділяє переваги інтерактивного середовища як носія інформації порівняно з класичними друкованими технологіями [29].

Серед них:

1. Широкі можливості оперування інформацією, в першу чергу текстовою. Нематеріальність тексту дозволяє вільно керувати ним – копіювати, вносити зміни, в тому числі паралельно з процесом сприймання.

2. Можливості нелінійного оповідання за рахунок створення активних ділянок тексту (гіперпосилань), які відсилають до інших фрагментів інформації.

3. Можливості доповнення візуальної інформації візуальними ефектами, анімацією, звуком, що дуже зручно для збільшення наочності або виробленого ефекту [69].

Т. М. Третяк вбачає певну неоднозначність впливу Інтернет-середовища на особистість. Аргументується така думка наступним: «інформаційні можливості Інтернет-простору не лише розширюють масштаб реалізації творчого потенціалу особистості, але й обумовлюють її самореалізацію в нерозривному зв'язку з Інтернетом і часом у напрямку вектора девіантності» [33].

Доречно зазначити, що в процесі взаємодії людини з Інтернет-середовищем здійснюється вплив на рівень системної організації так званого «будівельного матеріалу», з якого створюватимуться нові конструкції, нові розв'язки актуальних задач, а отже і на формування картини світу користувача Інтернету – на рівень її адекватності. Адже саме адекватність картини світу особистості обумовлює значною мірою її психологічну готовність до розв'язування творчих задач.

Тривала, неконтрольована взаємодія людини з Інтернет-середовищем може призвести до порушення функціонування цієї стратегії адекватного структурно-функціонального аналізу інформації, а отже і здатності до структурно-функціонального конструювання розв'язків різного роду творчих задач, а в підсумку – і до безвідповідальності у прийнятті рішень [22].

О. Бабенко зауважує, що саме розробка і вдосконалення цифрових пристроїв і програмного забезпечення звільняють людину від рутинної роботи і значно збільшують її творчі можливості, спрямовані на постановку та розв'язання принципово нових проблем, що є складовою наукової, технічної, художньої та інших видів творчості [8].

С. П. Шостя стверджує, що комп'ютерні технології вносять радикальні зміни в структуру знань, оскільки дозволяють миттєво обробляти накопичені віками інформаційні ресурси [39].

Брюс Нуссбаум, спеціаліст з інновацій, так характеризує зміни, що відбуваються сьогодні: «Відома нам Економіка Знань затьмарюється чимось новим – назовемо її Економікою творчості (Creativity Economy) ... Новий фокус професійної компетенції все більше зміщується у творчість» [39].

Вплив сучасних інформаційних технологій на творче мислення підлітків може бути значущим та багатогранним. Досягнення в цій сфері може бути позитивним або викликати нові труднощі.

З одного боку, доступ до безмежного обсягу інформації через Інтернет може розширити знання та стимулювати творчий потенціал підлітків. Сучасні технології надають інструменти для вираження творчості через графіку, відео та музику, що сприяє розвитку різноманітних виразних засобів.

Спільноти в Інтернеті та соціальні мережі створюють можливості для обміну ідеями та співпраці, навчаючи підлітків різноманітним підходам та перспективам. Це може впливати на формування їхнього творчого стилю та допомагати виявляти нові ідеї через взаємодію з різними культурами та поглядами.

Онлайн-навчання, спеціалізовані зустрічі з різноманітних тем, що цікавлять підлітків та використання протягом таких процесів інтерактивних технологій можуть сприяти розвитку критичного та творчого мислення, робити навчання більш захопливим та адаптивним.

З іншого боку, інформаційне перенасичення та залежність від технологій можуть становити виклики для розвитку творчого мислення, призводячи до втрати концентрації та оригінальності. Важливо забезпечити баланс між використанням технологій та стимулюванням самостійного та креативного мислення, щоб забезпечити повноцінний розвиток творчих здібностей підлітків.

Підсумовуючи результати теоретичного аналізу питання у даному підрозділі можемо зауважити такі висновки: умови сучасних інформаційних технологій супроводжують дітей підліткового віку не в одній сфері їх життєдіяльності та значно впливають на них. Такий вплив визначено у сфері спілкування з однолітками, у сфері навчання, оскільки останніми роками актуальним є реалізація освітнього процесу саме в онлайн-середовищі з використанням досягнень сучасних інформаційних технологій. Окрім того, дозвілля підлітків також часто зводиться до використання сучасних ІКТ, серед яких соціальні мережі, онлайн-платформи різноманітного спрямування, онлайн-ігри.

Ми не можемо констатувати, що умови сучасних інформаційних технологій мають чи виключно позитивний чи виключно негативний вплив на сучасних підлітків, зокрема їхнє творче мислення. Така думка обґрунтована тими положеннями, яких дійшли науковці: поширення інформаційних технологій, звісно, впливає на якість когнітивних процесів дітей підліткового віку (наприклад, змінюються процеси уяви, пам'яті), однак, в той же час, надає широкий спектр можливостей організації взаємодії та розвитку підлітків.

Зважаючи на вищевказане, зауважимо, що сучасним педагогам, активним суб'єктам, освітнього процесу варто активно застосовувати здобутки технологічного процесу не лише в освіті, а й в організації дозвілля, як складової життєдіяльності сучасних дітей підліткового віку. Разом з тим не варто забувати про те, що творче мислення є складним утворенням, досконалим рівнем розвитку пізнавальних процесів, а тому цілеспрямований

вплив на розвиток творчого мислення має включати широкий спектр форм і методів співпраці задля всеохоплюючого розвитку особистості підлітка. Детальніше про особливості організації впливу на розвиток творчого мислення підлітків в умовах сучасних інформаційних технологій у наступному розділі.

2.2. Програма розвитку творчого мислення підлітків засобами сучасних інформаційних технологій

Перш ніж визначити та запропонувати рекомендації та програму розвитку творчого мислення підлітків в умовах сучасних інформаційних технологій вважаємо доречним звернути увагу на запропоновані науковцями думки стосовно умов важливих для ефективного та результативного процесу роботи з обраного напрямку.

Розвиток творчого мислення особистості залежить від різних чинників, а саме: спадковості, соціального середовища (зокрема, це найближче оточення), умов навчання та виховання [16].

Саме тому, батькам та педагогам важливо розвивати навички творчого мислення підростаючої особистості. При цьому необхідно заохочувати дітей до глибоких роздумів, ставити їм запитання, які змушують замислитися, та обмірковувати свої дії і відповіді. Зокрема, відкриті запитання спонукають дитину мислити творчо, передбачати результат, робити прогнози тощо. А разом з тим це допомагатиме дітям їм глибоко мислити та використовувати нестандартні варіанти вирішення проблем.

Розвитку творчого мислення сприяє читання художньої літератури, адже, чим більше дитина читатиме, тим краще вона розумітиме слова, ситуації, емоції, історії, персонажів та збагачуватиметься її словниковий запас. Саме тому важливо заохочувати дитину до читання книг.

Необхідно мотивувати дитину вирішувати проблеми. Розв'язання питань та важливих проблем може допомогти отримати уявлення про свідомість дитини з погляду того, як вона думає, як опрацьовує інформацію та реагує на розв'язання проблеми.

Розвиток творчого мислення дитини може відбуватися в ігровій діяльності

Незалежно від того, чи грає дитина в гру з друзями, чи в настільні ігри, чи розв'язує самостійно головоломки і загадки, це допомагає їй розвинути і відкрити для себе навичку творчого мислення, якій неможливо навчитися теоретично. Деякі важливі життєві уроки, які беремо з гри, включають командну роботу, лідерство, спортивну майстерність і творчість.

Творче мислення як процес пізнавальної діяльності індивіда, який спонукає до вирішення питань нестандартно, породжує творчу діяльність особистості. Завдяки цьому відбувається розвиток самої особистості та її діяльності. Творче мислення може відбуватися у процесі навчання, воно пов'язане з інтелектуальною активністю особистості.

Розвиток творчого мислення дозволяє дитині бути більш гнучкою і краще вирішувати проблеми та поставлені задачі, що допомагає їй успішно адаптуватися до технологічних досягнень і максимально використовувати нові можливості навколишнього світу [16].

В теорії творчості, розробленій вченим В. О. Моляко, наводиться наступна класифікація умов, в якій протікає діяльність: комфортно-стимулюючі, комфортні (зручні для виконання звичайної діяльності), звичні (в яких суб'єкт вже достатньо адаптувався), помірно несприятливі, несприятливі, складні, кризові (дуже складні), екстремальні (аварійні), катастрофічні [15].

Психологічний супровід здібних та обдарованих дітей – це створення соціально-психологічних умов для успішного навчання та розвитку дитини з метою збереження їх психологічного здоров'я. Відповідно завданнями психологічного супроводу є попередження виникнення проблем у розвитку

дитини; допомога здібному та обдарованому учню у вирішенні актуальних завдань розвитку, навчання, соціалізації; розвиток психолого-педагогічної компетентності учнів, батьків, педагогів.

Розвиток творчого мислення має відбуватися на основі засвоєння ними певного мінімуму знань про творчі мисленнєві дії, розвитку певного рівня просторового мислення і уяви, спостережливості. Вчитель (дорослий) повинен забезпечити повноцінні можливості для свободи дитячої фантазії у процесі підготовки до творчості, зокрема формувати вміння спостерігати, спонукати до фантазування, вигадування ідей, розвивати вміння бачити різноплановість та багатофункціональні можливості об'єктів та явищ природи тощо) [15].

О. М. Тур зауважує, що розвиток творчого мислення передбачає формування й удосконалення таких розумових операцій, як аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, диференціація, конкретизація, класифікація, планування, абстрагування; оволодіння такими складниками мислення, як критичність, глибина, гнучкість, широта, швидкість сприйняття, варіативність, оригінальність, метафоричність, уява, задоволеність [34].

Дієвим засобом розвитку творчого мислення автори вважають створення проблемних ситуацій: зіткнення суперечливої інформації, екскурс в історію науки, проведення експерименту, результати якого суперечать загальноприйнятій (популярній) теорії, тощо. Іноді в процесі вирішення певної проблеми необхідна аналогія виникає не з суміжної, а з надто віддаленої галузі, яка, на перший погляд, жодним чином не стосується цієї проблеми. Тому, щоб мислити креативно, необхідно володіти широким кругозором і знаннями з різних галузей науки й культури.

Доречно також звернути увагу на технологію брейнстормінгу. Під час застосування методу «брейнстормінгу» забороняється будь-яка критика й заохочується найнеймовірніша ідея, у тому числі й абсурдна. Специфіка проведення «брейнстормінгу» полягає в тому, що учні/студенти коригують висловлені думки, піддають їх аналізу, формуючи гнучкість власного

мислення.

«Брейнстормінг» можна проводити й у письмовому вигляді. У цьому разі ідеї, міркування, гіпотези записують на аркуші паперу, який учасники передають одне одному, вносячи нові пропозиції, що постійно виникають.

До методів, що сприяють розвитку творчого мислення, можна віднести також нетрадиційні лекції, наприклад: лекція із заздалегідь запланованими помилками, лекція-бесіда. Розвитку творчого мислення активно сприяють ігрові технології – задані ситуації, в основі яких лежить соціальний досвід. можна розвивати нові невластиві креативне мислення, рефлексію. Ігрова діяльність може проходити у формі сюжетних, ділових, рольових, предметних, імітаційних ігор, ігор-драматизацій. Саме в грі виникає необхідність мислити креативно. Коригувальна функція гри сприяє тому, що виконуючи певні ролі, розв'язуючи ділові ситуаційні завдання, мислять творчо і відповідно намагаються знайти можливі варіанти найкращого розвитку подій, уводять позитивні зміни в ситуацію.

Ефективним є систематичне вправління із саморозвитку творчого мислення. Як приклад наведемо деякі вправи: 1) на основі літерної або звукової абрєвіатури (лексичні скорочення, утворені від початкових літер або звуків словосполучень) складіть якомога більше розшифровок. 2) оберіть будь-яку фразу або цитату й напишіть якомога більше варіантів її перефразувань. Ще один шлях розвитку творчого мислення – заняття певним видом творчої діяльності (що розвиває праву півкулю мозку), а саме: співом, танцями, малюванням, сценічним читанням та іншими видами активного самовираження.

Для розвитку і тренування творчого мислення необхідні бажання й воля, позитивна мотивація, щоб виконувана діяльність була приємною і цікавою. Важливе значення для розвитку творчого мислення має потреба в нових позитивних враженнях, позитивних емоціях, новій цікавій інформації. Позитивні емоції (подив, радість, симпатія, відчуття підтримки, схвалення, переживання успіху, тощо.) стимулюють творчість: вони збільшують

швидкість і гнучкість мислення, прискорюють вилучення з пам'яті інформації, її відбір, класифікацію, полегшують утворення асоціацій.

Негативні емоції пригнічують прояви творчого мислення. Стрес є одним з основних перешкод для розкриття творчих здібностей студента. Творчим імпульсам дуже важко «проявитися», коли нервова система через переживання постійно напружена. Тому освітній процес повинен ґрунтуватися на тих освітніх технологіях, які сприяють розвитку творчого мислення (особистісно-орієнтована, розвивальна, проблемна, ігрова та інші).

Перешкодами на шляху до розвитку творчого мислення можуть також стати: надмірна самокритичність людини, її прагнення віднайти відповідь негайно, прагнення й надалі користуватися застарілими знаннями (ригідність), побоювання стати «неформатом» в колективі (конформізм). Небезпечним ворогом творчості є лінощі [34].

Систематичне використання в процесі навчання творчих задач спеціалісти в області психології творчості називають найбільш ефективними серед усіх інших засобів розвитку творчого мислення особистості, підвищення ефективності оволодіння знаннями, набуття вмінь і навиків (В. О. Моляко). Саме творчі задачі є дієвим методом позитивного впливу на розвиток розумової активності та самостійності індивіда, що й передбачає особистісно-орієнтовний підхід в освітньому просторі [10].

Загальними умовами формування пізнавальної мотивації є демократичний стиль спілкування з педагогом, який надає простір ініціативі, самостійності та уникає шаблонів та критики.

Онтогенез людини повторює шлях розвитку – від наслідування до перетворення, від перетворення методом спроб та помилок до перетворення методом прогнозу, інакше – від репродукції до творчості часткової, від часткової до повної. Тому педагогічний прогноз розвитку творчої, пізнавальної діяльності повинен розрахувати її перехід від репродуктивного рівня до репродуктивно-творчого, від репродуктивно-творчого до творчого.

Як відомо, основним принципом освіти XXI століття є принцип єдності інтелекту та афекту. Тому важливою є позитивна емоційна включеність у творчу роботу, адже поза емоційною активізацією взагалі неможлива творчість [10].

Найбільш ефективними серед усіх інших засобів розвитку творчих процесів, підвищення ефективності оволодіння знаннями, набуття вмінь і навиків спеціалісти в області психології творчості (В. О. Моляко та ін.) називають систематичне використання в процесі навчання творчих задач. Саме творчі задачі є дієвим методом позитивного впливу на розвиток розумової активності та самостійності школярів, що й передбачає особистісно-орієнтований підхід навчання та виховання [27].

Навчально-виховний процес, розвиток творчої перцептивної діяльності підлітків має спрямовуватися на забезпечення балансу: прагнень дитини до самореалізації та самозбереження; її фондів «можу» (знань, умінь, навичок, здібностей) і «хочу» (інтересів, бажань, планів, намірів, почуттів); запрограмованого та спонтанного в бутті дитини; колективного та особистісного; проявів компетентності у різних сферах життєдіяльності; форм організації життєдіяльності (спеціально організованих занять та самостійної діяльності дітей); виховних та навчальних технологій; форм організації педагогічної роботи (групових та індивідуальних).

У перцептивній діяльності важливою є позитивна емоційна включеність у творчу роботу, адже поза емоційною активізацією взагалі неможлива творчість.

Доведено, що ситуаційно-емоційні процеси є активаторами психіки: вони підвищують працездатність, збільшують пороги чутливості, загострюють пам'ять і увагу, ефективно впливають на протікання мисленнєвої діяльності. Такий ситуаційний вплив емоційних процесів на психічну діяльність, асоціюючись у дитини з успіхами в розв'язанні конкретної задачі, може перерости у стійке емоційно-позитивне ставлення до діяльності, а в міру свого подальшого розвитку стати мотивацією цієї

діяльності – інтересом до неї. Емоційна закріпленість успішного результату виконання дитиною спеціально підібраних завдань на сприймання дозволяє їй пережити почуття успіху, що є одним із провідних моментів у закріпленні інтересу до творчої діяльності в подальшому.

Забезпечує емоційність та захопленість у перцептивній діяльності й естетичний фактор. Адже здатність до сприймання краси є необхідним інструментом творчості. Формування сенсорного досвіду особистості тісно пов'язано й з проблемами естетичного виховання.

При цьому важливою умовою є створення розвивального середовища, що сприяє активізації, розвитку чуттєвого досвіду, перцептивних дій, творчої спостережливості, служить умовою естетизації творчої діяльності. Відомо, що середовище, в якому творчість може актуалізуватись має високий ступінь невизначеності та варіативності. Невизначеність стимулює пошук власних орієнтирів, а не прийняття готових; варіативність забезпечує можливість їх знаходження.

Успіх творчої діяльності дітей пов'язаний з необхідністю створення атмосфери повної успішності кожного учасника відповідно його можливостям та бажань. В умовах, що характеризуються відсутністю критики, оцінок і стресу, діти набагато краще справляються з творчими та інтелектуальними завданнями. Дорослий є старшим партнером, що підтримує дитину, забезпечує успішність її діяльності. Він спеціальним чином організовує навчальну ситуацію (можливість вибору та самостійну постановку дитиною проблеми, що цікавить її; сприяє будь-якій творчій ініціативі; відсутності критики невдалих творчих спроб; емоційному контакту з дітьми). Все це дозволяє створити у дітей в процесі творчої діяльності внутрішню мотивацію, сприяє їх творчому самовираженню та розвитку навичок творчої перцептивної діяльності.

Однією з найбільш ефективних, перспективних форм виявлення та спрямованого стимулювання творчості є творчий тренінг (В. О. Моляко). Так, сутність концепції розвитку творчої особистості та реалізації її творчого

потенціалу, розробленої В. О. Моляко, полягає у здійсненні такого типу виховання дітей, яке було б органічно пов'язане із систематичним вирішенням різноманітних творчих завдань в умовах естетично збагаченого середовища. Принциповим є висновок В. О. Моляко про те, що формувати творчість необхідно такими засобами, які сприяють розвитку мисленнєвих дій, стратегічного мислення, зокрема, за допомогою розв'язання творчих завдань.

Продумана тематика розвиваючих занять тренінгу, система у використанні різноманітних форм та методів їх організації, широке використання творчих задач, розвиток уміння планувати свою діяльність, цілеспрямоване навчання дітей втілювати естетичний образ, підтримка дорослим творчих починань, врахування індивідуальних особливостей розвитку підлітка сприяють ефективному розвитку творчого сприймання.

Вищевказані принципи, умови та методичні прийоми у оптимальних для дітей підліткового віку формах у контексті творчого тренінгу сприяють розвитку творчої перцепції, емоційному, естетичному розвитку школярів [27].

Технологія, як наша психолого-педагогічна діяльність, має на меті стимулювання когнітивного, мотиваційного, рефлексивного та регулятивного компоненту творчої діяльності та передбачає розвиток не лише діяльнісного компоненту мисленнєвої діяльності (стратегічних дій мислення на всіх етапах розв'язування задач), а й розширення досвіду знань, досвіду творчої діяльності, розвитку оптимістичного сприймання, позитивного мислення, пізнавальної активності, рефлексії та інтуїції. Технологічний вплив, у нашому випадку, передбачає системність та періодичність проведення тренінгових занять (всього 16 годин по 2 години на тиждень), групову (до 20 осіб) або індивідуальну форму роботи (онлайн). Творчі, практичні задачі (творчі вправи, завдання) є основним засобом розвитку творчого мислення, а у ролі допоміжних засобів – схеми, алгоритми, приклади, зразки, орієнтири, інструкції та підказки. Важливим є також постійне заохочення пізнавальної

активності, стимулювання творчого, оптимістичного сприймання, стратегічного мислення, розвитку інтуїтивних процесів та рефлексивних дій. Проблемні методи навчання мали на меті ґрунтовний аналіз розв'язків задач та осмислення їх у формі дискусії, написання есе, побудови порівняльних таблиць тощо. Теми для дебатів ми формулювали самостійно, із ситуації сьогодення («Як мобільні телефони змінюють наше життя?», «Вплив на психіку людини медіапродуктів»), а також запозичували з переліку питань пропонованих Оксфордським All Souls College Test (як от: «Майбутнє – за вегетаріанством?», «Навіщо потрібні університети?», «Чи можна примусити до свободи?», «Гарантована соціальна допомога держави» тощо) [22].

Отже, технологія, що має на меті формування оптимістичного світосприймання, розвиток адаптивних здібностей, позитивного, творчого мислення та передбачає заохочення пізнавальної активності, стимулювання позитивного сприймання, стратегічного мислення, інтуїтивних процесів, рефлексивних дій забезпечує становлення творчої особистості, здатної до успішної соціалізації та адаптації у соціумі [22].

І. М. Біла [9] Найкраще завданню ефективного управління освітнім процесом, його проектуванню та плануванню відповідає технологія розвитку творчого мислення, що забезпечує умови розвитку особистості, здійснення її права на творчий внесок, на особистісну ініціативу, на свободу саморозвитку. Ефективність її застосування визначається критеріями розвитку творчого мислення, його властивостей (продуктивності, оригінальності, гнучкості), глибини, усвідомленості, системності засвоєння знань; формування ціннісних орієнтацій особистості; розвитку навичок рефлексії; самореалізації учасників технологічного процесу.

Технологія розвитку творчого мислення, яка є водночас і розвивальною, освітньою технологією, є комплексною інтегрованою системою, яка передбачає впорядковану кількість операцій та дій, що забезпечують педагогічне цілевизначення, змістовні, інформаційно-предметні й процесуальні аспекти, спрямовані на засвоєння знань, набуття

умінь та формування особистісних якостей суб'єкта, його компетентностей і діагностику якості освітнього процесу. Розвивальна технологія передбачає керівництво процесом навчання, що передбачає організацію і мотивацію пізнавальної діяльності та контроль за діяльністю.

Згідно з дослідженнями В. О. Моляко, в основі творчого мислення лежить стратегічна організація, що передбачає мисленнєві дії комбінування, аналогії, реконструювання, універсальність або випадкові підстановки, тобто основні стратегії, якими можна охарактеризувати творчу діяльність. Вектор розвитку творчого мислення спрямований від матеріалізації задуму, розробленого іншими, до самостійної постановки проблеми; від ситуативного застосування певних засобів конструкторської діяльності до стратегічної організації мислення; від суб'єктивної новизни до об'єктивної. Дієвим засобом розвитку творчого мислення, на думку В. О. Моляко, є технологія КАРУС, як набір (послідовність, система) освітніх впливів на людину, що забезпечують формування у неї знань, умінь та навичок творчого мислення.

Задачі, в процесі самостійного розв'язування яких у суб'єкта накопичується досвід самостійного пошуку, формуються психічні структури, необхідні для успішної адаптації, ефективної діяльності. Саме вони є основною формою передачі досвіду, соціалізації та розвитку творчого мислення.

Прояву креативного потенціалу суб'єкта сприяють й характеристики наставника та його поведінки, зокрема: підтримка у вигляді зворотного зв'язку, обговорення задачі, проблеми, справедливість і професіоналізм (компетентність, надійність, відповідальність), орієнтованість на розвиток та зміни у сукупності з орієнтацією на позитивні взаємостосунки (повага і спілкування). У сумісній творчій діяльності, протягом онтогенезу, реалізуючи закладений потенціал, індивід прагне наслідувати значущому дорослому, як креативному взірцю, що сприяє формуванню його здібностей та творчості. Згодом наслідування стає творчим, індивід проявляє елементи

новизни та самодіяльності, знайомиться з різними варіантами здійснення інноваційної діяльності, визначає свої переваги відповідно до власних нахилів та вмінь.

Відмітимо, що у технологічному підході розвитку творчості основною є діалогічна форма спілкування, яка передбачає обговорення процесу розв'язування задач. В умовах спілкування швидше включається механізм апперцепції, який підвищує ефективність сприймання, мислення. Колективні форми роботи сприяють також розвитку мотиваційного компонента творчої діяльності, моральних якостей та комунікативних умінь, що забезпечують формування життєвої компетентності, розвитку творчого мислення суб'єкта.

В організації творчої діяльності варто враховувати й принцип об'єктивності, науковості та доступності, тобто розкриття психічних особливостей розвитку суб'єкта в його власних закономірностях, за законами розвитку та змісту психіки. Орієнтиром у доборі адекватних засобів розвивального, освітнього впливів на особистість є її вік та індивідуальний життєвий досвід. Це визначає зміну акцентів з аналізу типового для більшості суб'єктів певного віку на пошук індивідуального, особливого, неповторного. Принцип індивідуального та особистісно- зорієнтованого підходу передбачає комплекс форм, методів, прийомів, засобів, які культивують у суб'єкта його сутнісні сили, індивідуальну своєрідність та неповторність, активізують самоактивність, формують механізми саморозвитку.

Запорукою успішності впровадження технології розвитку творчого процесу є вивчення, діагностика творчого мислення суб'єкта, прогнозування його динаміки [9].

Т. М. Третяк зазначає, що методичні засоби дослідження проявів творчого мислення старшокласників за умов інформаційних ускладнень мають фіксувати показники співвідношення: 1) структурного, функціонального та структурно-функціонального характеру конструювання нового образу; аналогізування, комбінування, реконструювання в процесі

побудови задуму розв'язання задачі; 2) системної організації базових інформаційних структур, що складають основу образно- понятійного потенціалу особистості та її творчого інструментарію [33].

О. Лююк наголошує на тому, що у навчально-виховному процесі сучасної школи мають поєднуватися цілеспрямоване і опосередковане стимулювання зусиль дітей щодо виховання і розвитку їх творчого мислення та пізнавальних здібностей в різних видах діяльності (інтелектуальній, ігровій, практичній, художній, комунікативній) [17].

Поруч з перерахуванням важливих для ефективного та результативного процесу розвитку творчого мислення підлітків в умовах сучасних інформаційних технологій варто також згадати про різноманітні бар'єри творчого мислення визначені Г. Сельє, які можуть ускладнювати або обмежувати творчий процес. До цих бар'єрів відносяться:

1. Розумове і фізичне виснаження: довготривала робота без відпочинку може вивести людину на стан виснаження, що негативно впливає на творчість та здатність до розв'язання творчих завдань.

2. Дрібні подразники, шум, стурбованість: зовнішні фактори, такі як шум або інші подразники, можуть відволікати увагу та заважати концентрації, ускладнюючи творчий процес.

3. Депресія і озлобленість: психологічний стан особистості, такий як депресія або озлобленість, може призвести до зниження мотивації та енергії для творчості.

4. Робота з необхідності: виконання завдань лише з обов'язку або необхідності, без особистого інтересу, може позначитися на творчості.

5. Часові обмеження та атмосфера змагання: спільний негативний вплив часових обмежень та конкуренції може призвести до стресу, що ускладнює творчий процес.

Ці бар'єри слід враховувати при розвитку та підтримці творчого мислення, створюючи сприятливі умови для творчої діяльності та враховуючи фактори, що можуть впливати на психологічний комфорт та

мотивацію.

При роботі зі здобувачами освіти педагогу важливо використовувати такі способи педагогічного впливу, які пов'язані зі створенням у навчанні таких умов, які сприяли б самостійній роботі учнів. Зокрема, мотивація може виступати і як пряме спонукання учнів до діяльності, і як створення умов для внутрішньої мотивації цієї діяльності.

Традиційна система навчання не завжди сприяє розвитку гнучкості мислення у школярів внаслідок переважання шаблонів у навчанні. З іншого боку, гнучкість мислення є результатом індивідуально-психологічних властивостей особистості. Розвивати гнучкість мислення можливо шляхом цілеспрямованого виховання рухливості, гнучкості мислення, стимуляції пошуку активності, використання різних методів навчання, у тому числі й ігрових.

Особливо важливими, на думку О. Бабенко, є знання які пройшли стадію особистісного присвоєння тобто інтерналізації. Для цього використовуються різні сучасні дидактичні техніки такі, як ментальна карта, інфографіка, подкастинг, квізлет тощо. Означені техніки допомагають реалізувати етапи інтерналізації для задоволення будь-яких освітніх потреб [8].

Дослідження показують, що для організації співтворчості дітей і вчителя необхідна загальна евристична спрямованість навчально-виховного процесу, яка забезпечується збільшенням креативних завдань, наданням можливості вибору, створенням атмосфери педагогічного співробітництва [25].

Креативні завдання повинні враховувати індивідуальні особливості дітей підліткового віку. Якщо співтворчість є видом колективної творчості, то вона повинна відповідати загальним вимогам колективної діяльності, у ній повинні здійснюватися взаємовплив, колективне співпереживання, підпорядкованість творчого процесу вчителя й учня. Якщо ці вимоги порушуються, то колектив не створюється.

Отже, в атмосфері доброзичливості, довіри, співпереживання, поваги учень прагне найбільш повно розкрити свої можливості і намагається перейти до вирішення складніших креативних завдань. Віра педагога в сили й можливості учня підтримує його, знімає напругу, допомагає мобілізувати креативний потенціал.

Проблеми, сприяють відходу від старих стереотипних поглядів та формуванню вмій і навичок генерування нових підходів. Латеральне мислення, у свою чергу, сприяє удосконаленню всього процесу творчого мислення. У роботі О. В. Новікової [23] висвітлено основні методи розвитку латерального мислення, визначені Едвардом де Боно.

Всі методи, що розробив Едвард де Боно, можуть бути адаптовані для будь-якого віку і використані в сучасній системі освіти, на підприємствах та в інших соціальних інститутах з метою розвитку творчого мислення особистості, посилення її творчого потенціалу, формування вмій та навичок вирішення проблем та створення нових винаходів [23].

Спілкування з товаришами може принести підліткові більше користі в задоволенні його інтересів і потреб, і тоді він може відійти і від школи, і від родини. На наш погляд, саме творча діяльність учня може захистити його від негативного впливу середовища. Слід зауважити, що відокремлення групи однолітків у підлітковому віці стає більш стійким, ніж раніше.

Групова робота не повинна бути самоціллю, а здійснювати її потрібно постійно, надаючи їй креативність, яка розвиває ініціативу підлітків. Збереження і розвиток креативного потенціалу в підлітковому віці можливі під час застосуванні креативних методів навчання, проблемного діалогу з охопленням пізнавальних запитів старшокласників, що допоможе значною мірою уникнути зниження інтересу до навчання [25].

Ще одним моментом, що активізує креативність і процес формування міжособистісних відносин старшокласників, є стимулювання активності та навчання веденню дискусії. Правильно організована дискусія дає змогу спробувати свої сили, як активним школярам, так і сором'язливим дітям із

нестійкою або заниженою самооцінкою.

Зважаючи на вищевказані особливості організації процесу розвитку творчого мислення підлітків, які ми трактуємо як певні базові та основні рекомендації з такої діяльності, та беручи до уваги попередньо вказану важливість комплексного розвитку творчого мислення шляхом розвитку когнітивних процесів особистості запропонована нами програма, спрямована на розвиток творчого мислення підлітків в умовах сучасних інформаційних технологій є комплексною. Мається на увазі, що зміст програми містить в собі не лише заняття, які можливо реалізовувати із застосуванням досягнень сучасних інформаційних технологій, а й такі, де увагу приділено пізнанню підлітками своєї особистості, зокрема творчого мислення, шляхом психологічних практик.

Розроблену нами система тренінгових занять спрямована на розвиток творчого мислення підлітків в умовах сучасних інформаційних технологій відображено у Таблиці 2.1. Метою програми визначено розвиток творчого мислення підлітків, поєднуючи вивчення інформаційних технологій із психологічними аспектами для формування комплексного розуміння світу та підвищення творчих здібностей.

Як видно з таблиці 2.1, запропонований нами курс тренінгових занять розрахований на 17 занять (двічі на тиждень, протягом місяця) тривалістю 45 хвилин. Дана система занять є універсальною та гнучкою стосовно умов її реалізації. Так, запропоновані заняття можна проводити як онлайн (якщо у цьому є необхідність або диктують актуальні умови життєдіяльності суспільства), так і під час безпосередньої очної взаємодії з дітьми підліткового віку.

Таблиця 2.1

Програма розвитку творчого мислення для підлітків в умовах сучасних інформаційних технологій

№ заняття	Назва заняття	Зміст заняття	Форма проведення
Діагностичний етап			
1	Дослідження творчого мислення особистості	Використання методик для дослідження творчого мислення підлітків (Додаток А).	Дослідження
2	Вивчення основних принципів творчого мислення.		Практичні вправи (Додаток Б).
Етап «Основи інформаційних технологій»			
3	Введення в світ інформаційних технологій	Огляд сучасних технологій та їх вплив на суспільство. Відомості про основні принципи роботи комп'ютерів та інших гаджетів.	Лекція-диспут
4	Основи програмування	Створення простих програм та ігор для розвитку логічного мислення	Практична робота з вивчення особливостей процесу створення програм та ігор
5	Візуальне мислення та графіка	Розгляд та практика створення власних графічних проєктів. Розвиток творчості через візуальне мислення та дизайн.	Вивчення роботи програм зі створення візуального контенту

Продовження таблиці 2.1

6	Огляд сучасних веб-технологій	Ознайомлення з роботою веб-сайтів та можливостями веб-розробки. Створення власного простого веб-сайту.	
Розвиток творчого мислення через інтерактивні технології			
7	Ігрові технології та творчість	Дослідження ігрових технологій та їх вплив на розвиток творчого мислення. Розробка власних ігор або модифікація існуючих.	
8	Віртуальна реальність та творчість	Огляд віртуальної реальності та можливостей для творчості. Розробка простих віртуальних проектів.	
9	Творчість у світі мультимедіа	Створення мультимедійних проектів: відеомонтаж, аудіоредагування тощо. Відомості про творчий потенціал різних мультимедійних форматів.	Практична робота
10	Психологічні аспекти та саморозвиток	Техніки рефлексії та розвитку творчих здібностей. Психологічна підтримка в процесі творчого розвитку.	Тренінг саморозвитку (Додаток Б)

Продовження таблиці 2.1

Творчість в команді та соціальна взаємодія			
11	Спільна творчість та командна робота	Робота в командах для створення спільного проекту. Розвиток навичок співпраці та комунікації.	Робота у групах; практичні вправи (Додаток Б)
12	Творча спільнота: обмін ідеями та натхненням	Організація та участь у творчій спільноті. Обмін ідеями та взаємне натхнення.	Диспут/круглий стіл/брейнстормінг; практичні вправи (Додаток Б)
13	Соціальна відповідальність у творчості	Розгляд соціальних аспектів творчої діяльності. Створення проекту зі соціальною спрямованістю.	
14	Публічна презентація та обговорення	Навички публічних виступів та презентації власних творчих робіт. Зворотній зв'язок та обговорення результатів.	Техніка «світове кафе», «відкритий мікрофон» тощо.
Завершальна частина			
15	Творчість в області штучного інтелекту	Огляд штучного інтелекту та можливостей для творчості. Створення простих проектів із застосуванням штучного інтелекту.	
6	Фінальний проект: Ідея та розробка	Робота над власним творчим проектом, який враховує знання інформаційних	

Продовження таблиці 2.1

		технологій та розвиток творчого мислення. Підготовка концепції та плану реалізації.	
17	Фінальна презентація та виставка	Презентація та обговорення фінальних проєктів. Виставка творчих досягнень та підведення підсумків.	

Перераховані заняття не обмежені вузькоспрямованою тематикою, що вказує на можливість використання курсу занять як вчителями різних уроків, так і соціальним педагогом, психологом, педагогами циклу позаурочних занять.

Особливістю розробленого курсу тренінгових занять вважаємо вдале поєднання описаних у змісті занять тем, що стосуються як вивчення дітьми підліткового віку своїх особистісних можливостей, у яких проявляється творче мислення, так і ознайомлення підлітками можливостей умов сучасних інформаційних технологій.

Як вже було зазначено і є суттєвою основою здійснення процесу розвитку творчого мислення підлітків в умовах сучасних інформаційних технологій надзвичайне значення має врахування педагогом (відповідальним за реалізацію курсу занять) саме психологічних особливостей розвитку творчого мислення підлітків. Мова йде про мотиваційно-ціннісну сферу, емоції, когнітивні процеси притаманні дітям підліткового віку.

Ми погоджуємось з думками науковців та вважаємо за необхідне наголосити на суттєвій важливості командної роботи, атмосфери підтримки з боку дорослого та однолітків, емоційно забарвленого спілкування. Окрім того саме під час розвитку творчого мислення важливим є створення умов, де необхідно вирішувати завдання різних рівнів складності, в чому власне

полягає творчий потенціал особистості.

Підсумовуючи даний підрозділ магістерського дослідження вважаємо доречним припустити наступне: не зважаючи на відсутність єдиної думки серед науковців психологічної думки у визначенні поняття «творче мислення», єдиного підходу щодо створення умов для його розвитку та одночасної наявності великої кількості праць з вивчення цього питання, існують варті уваги та констатуючі ґрунтовні положення праці. У таких продуктах психологічної науки знаходимо важливі поради щодо організації розвитку творчого мислення підлітків в умовах сучасних інформаційних технологій. На основі думок дослідників з питання, що розглядається було розроблено курс тренінгових занять, який є універсальним і містким водночас. Переважна більшість вчених акцентують увагу на важливості надання підліткам проблемних задач, під час пошуку вирішення яких відбувається процес розвитку творчого мислення, його прояву – креативності та творчого потенціалу особистості загалом.

ВИСНОВКИ

Актуальність дослідження психологічних особливостей розвитку творчого мислення підлітків в умовах сучасних інформаційних технологій безсумнівно визначається сучасними тенденціями в розвитку освіти, в суспільстві загалом, а також викликами, які ставлять перед сучасною молоддю постійно змінювані умови життєдіяльності – освіти, спілкування тощо. Окрім того, важливо зацентувати увагу на сутності таких викликів. Визначається, що більш успішною в сучасному світі буде особистість готова до змін, готова приймати їх, вирішувати питання та проблеми, що виникають – людина з гнучким типом мислення і нестандартними ідеями. Зростання ролі цифрових засобів у повсякденному житті підлітків і зміни у способі взаємодії з інформацією створюють новий контекст для формування та розвитку творчих здібностей.

У розділі 1 проведено теоретичний аналіз проблеми розвитку творчого мислення підлітків в умовах сучасних інформаційних технологій. Подальше розглядання поняття творчого мислення та психологічних особливостей його розвитку у підлітковому віці дозволило визначити ключові аспекти, які потребують детальнішого наукового вивчення. Встановлено, що існує велика кількість наукових праць представників психологічної науки, що стосуються питань творчості, творчого мислення зокрема. Однак поруч зі значним доробком психологічної думки в даному аспекті подальше вивчення згадано явища не втрачає актуальності, а особливо зважаючи на умови і можливості сучасних інформаційних технологій, які накладають помітний вплив на безпосередній процес розвитку творчого мислення підлітків.

У другому розділі обґрунтовано особливості процесу розвитку творчого мислення підлітків в умовах сучасних інформаційних технологій. Виокремлено, що вплив інформаційних технологій має значущий ефект на всі сфери життєдіяльності дітей підліткового віку, серед яких освіта,

взаємодія з дорослими та однолітками, дозвіллів сфера, здоров'я тощо.

Запропоновано програму розвитку творчого мислення з використанням сучасних інформаційних технологій, в якій не лише враховано особливості ситуації розвитку дітей підліткового віку, їх творчого мислення, а також можливості сучасних інформаційних технологій в досліджуваному контексті. Варто наголосити, що запропонований комплекс занять є гнучкою та універсальною системою та може бути застосованим в освітніх закладах, під час онлайн-формату навчання, безпосередньої взаємодії підлітків з педагогами та однолітками; в позанавчальних закладах, під час освітніх видів діяльності, як дозвілля.

Вважаємо, що всі завдання дослідження виконано, мету досягнуто. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у аналізі конкретного впливу інформаційних технологій на розвиток творчого мислення дітей підліткового віку; розробці індивідуальних підходів для оптимізації процесу розвитку; дослідженні взаємодії та спільної творчості; адаптації програм для різних вікових груп і вивченні довгострокового впливу умов сучасних інформаційних технологій на розвиток творчого мислення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Benvenuti, M., Wright, M., Naslund, J. et al. How technology use is changing adolescents' behaviors and their social, physical, and cognitive development. *Curr Psychol.* 2023. 42. P. 16466–16469. URL: <https://doi.org/10.1007/s12144-023-04254-4>
2. Declaration of Principles. Building the Information Society: a global challenge in the new Millennium. URL: <http://www.itu.int/wsis/docs/geneva/official/dop.html>.
3. Fischer K.W., Canfield R. Creativity as a developmental process. (Review of Darwin on man by H. E. Gruber). *Contemporary Psychology.* 1982. 27. P. 521–522. URL: https://www.researchgate.net/publication/238311877_Creativity_As_a_Developmental_Process
4. Recommendation of the European Parliament and of the Council on key competences for lifelong learning. URL: http://europa.eu/legislation_summaries/education_training_youth/lifelong_learning/c11090_en.htm.
5. Акімова О. В., Волошина О. В. Деякі питання співвідношення категорій творчості й мислення. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.* Сер. Педагогіка і психологія. 2016. Вип. 45. С. 14–18.
6. Акімова О., Сапогов В. Емоційний та інтелектуальний складники творчого мислення: до питання співвідношення понять. *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2018. Вип 22, том 1. С. 83–87. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/22.166870>
7. Артимова А. П., Литвиненко С. А. Теоретичний аналіз проблеми творчого мислення. *Збірник наукових праць РДГУ.* Серія Психологія: реальність і перспективи. 2014. Вип. 3. С. 22–25.

8. Бабенко, О. Впровадження інформаційних технологій для розвитку творчого та критичного мислення студентів у процесі вивчення англійської мови. *Молодий вчений*. 2020. Вип. 12 (88). С. 348–351. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-12-88-67>

9. Біла І. М. Розвиток творчого мислення: технологічний підхід. Функціонування творчого мислення в інформаційно-віртуальному просторі суб'єкта : монографія. За ред. В. О. Моляко. Київ – Львів : Видавець Вікторія Кундельська, 2021. С. 151–168.

10. Ваганова Н. А. Психолого-педагогічні засади розвитку творчого мислення дітей за системою карусель. *Функціонування творчого мислення в умовах інформаційної невизначеності* : матеріали XXII Всеукраїнської науково-практичної конференції, 24 травня 2022 року. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2022. С. 30–37.

11. Ваганова Н.А., Гулько Ю.А., Латиш Н.М., Шепельова М.В. Актуальні проблеми дослідження сучасного творчого мислення. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Сер. Психологія. 2022. Вип. 2. 145–152.

12. Венцик О. В. Креативність як процесуальна характеристика творчого мислення. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. Вип. 1. С. 181–190.

13. Дмитрієва С. М. Психологічні особливості творчих здібностей старшокласників. *Наука і освіта*. 2014. Вип. 5. 126–130.

14. Євстаф'єва І. Г. Психологічна культура як інтегративна характеристика особистості та запорука розвитку творчого мислення у підлітків. *Вісник післядипломної освіти* : зб. наук. пр. / НАПН України, Ун-т менедж. освіти. Серія «Соціальні та поведінкові науки». 2016. Київ : АТОПОЛ ГРУП. С. 56–67.

15. Латиш Н. М. Розвиток творчого мислення як основа психологічного здоров'я особистості. *Психологічні проблеми творчості*: матеріали XXII Міжнародної науково-практичної конференції, 23 липня 2022 року / за ред. В. О. Моляко. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України,

2022. С. 144–147.

16. Лупійко Л. В., Закаблуковська О. О. Розвиток творчого мислення, як запорука формування сучасної особистості. *Grail of Science*. 2023. Вип. 25, С. 420–422. URL: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.17.03.2023.073>

17. Лююк О. Творче мислення як чинник розумового розвитку школярів. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2013. Вип. 47. 148–153.

18. Мазуровська О. В. Розвиток творчого мислення учнів : методичний посібник. Вінниця : ММК, 2016. 38 с.

19. Міщиха Л. П. Творче мислення особистості: психологічний дискурс. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2018. С. 79–83. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/3384/1/.pdf>

20. Моляко В. О. Проблеми творчого мислення в сучасних умовах. *Функціонування творчого мислення в умовах інформаційної невизначеності : матеріали XXII Всеукраїнської науково-практичної конференції, 24 травня 2022 року*. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2022. С. 6–15.

21. Моляко В. О., Ваганова Н. А., Гулько Ю. А. Особливості функціонування творчого мислення дітей в умовах інформаційної невизначеності. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Сер. Психологія*. 2023. Вип. 1. С. 154–159.

22. Моляко В. О., Гулько Ю. А., Ваганова Н. А. та ін. Функціонування творчого мислення в інформаційно-віртуальному просторі суб'єкта : монографія. За ред. В. О. Моляко. Київ – Львів : Видавець Вікторія Кундельська, 2021. 194 с.

23. Новікова О. В. Сучасні психологічні технології розвитку творчого мислення особистості. *Наука і освіта : наук. практик. журнал*. 2010. Вип. 10. С. 232–237.

24. Осадчий В. В., Осадча К. П. Сучасні реалії і тенденції розвитку інформаційно-комунікаційних технологій в освіті. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2015. Том 48. Вип. 4. С. 47–57.

25. Павленко В. В. Особливості розвитку креативності дітей підліткового віку. *Професійна освіта в умовах інтеграційних процесів : теорія і практика* : збірник наукових праць. Житомир : ФОП Левковець, 2017. У 2-х ч. Ч. I. С. 89–94.

26. Психологічна енциклопедія. Київ: «Академвидав», 2006. 424 с.

27. Психологічне дослідження творчих перцептивних процесів на різних вікових рівнях : монографія. За ред. В.О. Моляко. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. 210 с.

28. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів. Харків: Прапор, 2009. 672 с.

29. Психологічні закономірності творчого сприймання інформаційних індикаторів реальності : монографія. За ред. В. О. Моляко. Київ: Педагогічна думка, 2015. 145 с.

30. Самулевич Т. Є. Особливості розвитку творчого мислення підлітків в системі розвивального навчання. *Вісник Харківського національного університету*. Серія Психологія. 2011. Вип. 959. С. 162–165.

31. Самулевич Т. Є. Творче мислення як умова розвитку цілісної особистості в підлітковому віці. *Вісник Харківського національного університету № 1032*. Серія Психологія. 2012. Вип. 1032. С. 74–76.

32. Твердовська О. В. Синергетичні засади формування творчого мислення особистості. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2014. Вип. 8 (27). С. 20–25.

33. Третяк Т. М. Психологічний аналіз проявів творчого мислення старшокласників в ускладнених інформаційних умовах. Функціонування творчого мислення в інформаційно-віртуальному просторі суб'єкта : монографія. За ред. В. О. Моляко. Київ – Львів : Видавець Вікторія Кундельська, 2021. С. 151–168.

34. Тур О. М. Розвиток творчого мислення як важлива умова конкурентоздатності майбутніх фахівців. *Психологічні проблеми мислення* : матеріали XXI Всеукраїнської науково-практичної конференції, 27 травня 2021 року / за ред. В.О. Моляко. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2021. С. 78–83.

35. Хамітов Н., Крилова С. Філософський словник. Людина і світ. Київ: КНТ, Центр навчальної літератури, 2007. 264 с.

36. Холоденко В. О. Творчий потенціал особистості: зміст, структура та передумови успішної реалізації у мистецькій освіті. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти. 2019. Вип. 26. С. 22–28.

37. Хуртенко О. В. Теоретичні засади розвитку творчих здібностей школярів підліткового віку. *Молодий вчений*. 2017. № 7. С. 130–133. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_7_31.

38. Шопіна М. О. Психологічні особливості розвитку творчого потенціалу у підлітковому віці. *Вісник НТУУ «КПІ»*. Серія Філософія. Психологія. Педагогіка. 2012. Вип. 2.

39. Шостя С. П. Використання інформаційно-комунікаційних технологій при формуванні творчого мислення учнів. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. Серія Філософія. 2018. Вип. 51. С. 173–184.

40. Якимчук І. П. Вплив мотивації на розвиток творчого мислення в підлітковому віці : дис. ... к-та психол. наук : 19.00.07 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2012. 199 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Методи дослідження творчого мислення підлітків

Дослідження творчого мислення підлітків може включати різні методики. Ось декілька прикладів:

Методика «Глумачення прислів'їв»: Ця методика спрямована на дослідження рівня, цілеспрямованості мислення, вміння розуміти і оперувати переносним змістом тексту, диференційованість і цілеспрямованості суджень, ступеня їх глибини, рівень розвитку мовних процесів.

Методика «Прості аналогії»: Ця методика виявляє характер логічних зв'язків і відносин між поняттями.

Методика «Складні аналогії»: Ця методика використовується для виявлення того, наскільки випробуваному доступне розуміння складних логічних відносин і виділення абстрактних зв'язків.

Методика «Порівняння понять»: Ця методика використовується для дослідження операцій порівняння, аналізу та синтезу в мисленні.

Короткий варіант тесту Торанса «Завершення картинок», який спрямований на виявлення показників творчого мислення, таких як: побіжність, гнучкість, оригінальність і розробленість; батарея методик А. З. Зака, спрямована на вивчення компонентів теоретичного мислення: аналізу, рефлексії і планування; методика вивчення уяви С. Мідника.

Тест невербального творчого мислення Е.П. Торренса спрямований на діагностику невербальної креативності, зокрема, на встановлення рівнів розвитку таких компонентів творчого мислення, як легкість, гнучкість, оригінальність, розробленість.

Тест творчого візуального мислення Е.П. Торренса теж спрямований на діагностику невербальної креативності, на встановлення рівнів розвитку таких компонентів творчого мислення, як конструктивна активність, обсяг, гнучкість, оригінальність.

Додаток Б

Банк вправ для розвитку творчого мислення підлітків

До тренінгових занять належить низка завдань, що стимулює формування позитивного, творчого мислення. Як от до прикладу, вправа «Скептики й оптимісти», де першій групі пропонується уявити себе скептиками, песимістами – незалежно від справжньої життєвої позиції, другій групі – оптимістами. Завдання групи «Скептики» полягає у тому, щоб сумно назвати щось, що на їхню думку, є проблемою, негативним фактом. Завдання групи «Оптимісти» – змінити емоційний полюс повідомлення.

Вправа «На щастя – на жаль» пов'язана з пошуком позитивних рішень для вигаданих проблем. Хтось починає історію, а потім вона може тривати до нескінченності: «Одного разу родина вирушила в похід. На жаль ... почався дощ. На щастя ... молодша дочка захопила з собою парасольку. На жаль ... парасольку зламався, а дощ все сильніше. На щастя ... її брат умів лагодити парасольки. На жаль ... він залишив удома всі необхідні інструменти. На щастя ... і т. д.» По черзі пропонуються різні вигадані проблеми і організовується пошук можливостей їх вирішення.

Вправа «+5» Суть цієї вправи проста: необхідно зробити ревізію всіх негативних подій, що переймають ваш розум. Для кожної негативної події потрібно знайти 5 вигод, 5 позитивних сторін конкретної проблеми.

«Креативне фото» – пропонується поглянути на світ очима креативного фотографа і зробити власноруч креативне фото (осені, весни, освітнього процесу, дитини тощо), подібне або зовсім інше щодо зразка.

Метод малюнків передбачає «ескізування» розумового процесу при розв'язанні проблем.

Основною метою методу «А якщо...?» є всебічний аналіз проблеми. Метод передбачає аналіз певних альтернативних варіантів розв'язання проблеми або створення нового, розглядаються усі можливі варіанти з використанням «А якщо...?».

Розв'язування евристичних задач, наприклад: «Чим можна прикрасити ялинку, якщо новорічні ялинкові іграшки загубились?», «Як можна використати олівець не за призначенням?».

Методи розвитку латерального мислення (за Едвардом де Боно):

«Plus Minus Interesting» (PMI – плюс, мінус, цікаво) передбачає при аналізі проблеми розгляд позитивних, негативних моментів та цікавих сторін.

«Other People View» (OPV – погляд інших людей) передбачає розгляд проблеми з точки зору тих людей, яких вона торкнулась, їхніх поглядів, думок, позицій тощо.

Метою «Consequences and Sequel» (C and S – наслідки й результат) є аналіз усіх наслідків дії або рішення з використанням певної шкали часу.

Метою «Alternatives, Possibilities, Choices» (APC – альтернативи, можливості, вибір) є цілеспрямовані спроби створення альтернатив при розв'язанні проблем та створенні чогось нового.

«Aims, Goals and Objectives» (AGO – цілі, спрямування, задачі) призначений для точного визначення, формулювання й вибору мети, якої людина хоче досягти.

Метою прийому «ППВ» (пріоритети першочергової важливості) є виділення певних пріоритетів при розв'язанні проблеми чи створенні чогось нового.

Метод «Random Input» (метод випадкової стимуляції) забезпечується випадковим предметом, словом, людиною, подією, журналом і т. п. Випадковий стимул викликає асоціації, що входять у контакт з асоціаціями самої проблеми, й дозволяє розв'язати її, створити щось нове.

«Provocative Operation»/ («PO» – провокаційна операція) є одним із різновидів методу випадкової стимуляції. «PO» пропонується як провокація та зовнішній стимул з нової сфери, що входить в контакт з асоціаціями, пов'язаними з проблемою, яку необхідно розв'язати.

Методика «Six Thinking Hats» («Шість капелюхів мислення») пропонує виконувати тільки одну розумову дію у певний відрізок часу: збір

об'єктивних фактів (білий капелюх), прояв емоцій, почуттів та інтуїції (червоний), пошук позитивних сторін, переваг (жовтий), пошук негативних сторін, недоліків (чорний), творчий пошук, генерування нових ідей, альтернативних підходів (зелений), аналіз усього розумового процесу, планування, визначення мети та висновки (синій). При розв'язанні певної задачі людина по чергово «працює» у тому чи іншому капелюсі.

Методика «Six Action Shoes» («Шість пар взуття способу дії») спрямована на структурування поведінки на шість окремих способів дії: відповідальність за встановлений порядок та формальні процедури (темно-сині флотські фірмові черевики), дослідження, збір фактів, отримання інформації (сірі кросівки), робота в складних умовах, практицизм (коричневі робітничі черевики), дії у надзвичайних та небезпечних умовах (помаранчеві гумові чоботи), турботливе ставлення, співчуття, дбайливе ставлення до людських почуттів (рожеві капці), дії, пов'язані з певним положенням, владою, лідерством (пурпурні чоботи для верхової їзди).

Методика «Six Value Medals» («Шість медалей оцінки») призначена для оцінки значення та відносної важливості різних факторів, з якими людина має справу: цінність людини, міжособистісних стосунків (золота медаль), цінність організаційних аспектів, факторів, що стосуються цілей та призначення сім'ї, компанії друзів, суспільного об'єднання тощо (срібна медаль), цінні аспекти, що стосуються якості об'єкта (сталева медаль), новаторство та креативність (скляна медаль), екологічно цінні аспекти у широкому сенсі (дерев'яна медаль), різні аспекти сприйняття (мідна медаль).